

İngiltere'nin Emperyal Hedeflerinin Savunucusu Bir Kuruluş: Balkan Komitesi ve Osmanlı Devleti'nin Parçalanmasına Yönelik Bazı Faaliyetleri

Ayfer Özçelik*
ORCID: 0000-0002-0714-9268

Öz

Sömürgecilikle dünya ekonomisini tek bir merkeze bağlayan, hâkimiyet ve etkisini dünyanın her yerine yayan Avrupa, sanayi devrimini gerçekleştirmiş, nihayetinde 19. yy'da büyük bir güce ulaşmıştır. Buna karşılık, Osmanlı Devleti için aynı yüzyıl büyük felaketler ve kırılmalar dönemi olmuştur. Zayıflayan ancak çok önemli jeopolitik alanları, geniş toprakları elinde bulunduran Osmanlı Devleti'ne yakıştırılan “hasta adam” sıfatı aslında önemli bir korkunun da dışı vurumu idi. Emperyalist hırsların doruğa ulaştığı bu tarihlerde Avrupa'nın önemli sorunlarından birisi Osmanlı Devleti'nin kontrollü yıkımı olmuştur. Bu çalışma, Balkanlar'da Osmanlı yönetimine ve Rus etkisine karşı, İngiliz emperyal çıkarlarının genişlemesi için faaliyet yürüten Londra Balkan Komitesi'ne odaklanmıştır. Komite uzun zamandır Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda büyük çabalar içinde olan ve İngiliz liberal emperyalistleri olarak tanımladığımız bir grubun mirasçısı olarak teşekkül ettirilmiştir. Türkçe yazında, hakkında çok az araştırma bulunan Balkan Komitesi ile ilgili özellikle de Balkan ülkelerinde bir hayli çalışma yapılmıştır. Dolayısıyla çalışmada bu kaynaklardan yararlanılmıştır. Türkleri Rumeli topraklarından ve Anadolu'dan sürme ideallerinin varisi bu kuruluşun amaç ve çalışmalarının kapsamı çok geniş bir zaman ve alana yayıldığı için, bu makalede komitenin bazı önemli faaliyetlerine değinilmiş, Balkanlar ve Makedonya sorunu vb. konuların ayrıntılarına girilememiştir.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Balkan Komitesi, Osmanlı Devleti

Gönderme Tarihi: 20/02/2022

Kabul Tarihi:20/06/2022

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Denizli-Türkiye, aozcelik@pau.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ÖZÇELİK, A., “İngiltere'nin Emperyal Hedeflerinin Savunucusu Bir Kuruluş: Balkan Komitesi ve Osmanlı Devleti'nin Parçalanmasına Yönelik Bazı Faaliyetleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 9, S. 2, 2022, s.435-469.

An Organization Defending Britain's Imperial Goals: The Balkan Committee and Some Activities For The Disintegrations of The Ottoman State

Ayfer Özçelik*
ORCID: 0000-0002-0714-9268

Abstract

Europe connected the world economy to a single center with colonialism, spread its dominance and influence all over the world, realized the industrial revolution, and finally reached great power in the 19th century. On the other hand, the same century was a period of great disasters and ruptures for the Ottoman Empire. The title of "sick man" attributed to the Ottoman Empire, which was weakened but still held very crucial geopolitical areas and broad lands, was in fact, an expression of an important fear. In these dates, when imperialist ambitions reached their peak, one of the significant problems of Europe was the controlled destruction of the Ottoman Empire. This study focuses on the London Balkan Committee, which operates for the expansion of British imperial and strategic interests against Ottoman prevail and Russian influence in the Balkans. The Committee has formed as the heir of a group defined as the British liberal imperialists, who had been making great efforts to dissolve the Ottoman lands for a long time. There is very little research about the Committee in the Turkish literature. On the other hand, studies on the Balkan Committee have been carried out, especially in the Balkan countries. Therefore, these sources were used in the study. The scope of the aims and works of this organization, which was the heir of the ideals of expelling the Turks from the Rumelia and Anatolia, spread over a vast amount of time and area. For this reason, in this article, some important activities of the Committee were mentioned, but the details of the issues, such as the Balkans and Macedonia problems, could not be mentioned.

Keywords: Britain, Balkan Committee, Ottoman Empire

Received Date: 20/02/2022

Accepted Date: 20/06/2022

* Professor, Pamukkale University Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Denizli-Turkey, aozcelik@pau.edu.tr

You can refer to this article as follows:

ÖZÇELİK, A., ‘‘İngiltere’nin Emperyal Hedeflerinin Savunucusu Bir Kuruluş: Balkan Komitesi ve Osmanlı Devleti’nin Parçalanmasına Yönelik Bazı Faaliyetleri’’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 9, Issue 2, 2022, p.435-469.

Организация по защите империалистических целей Великобритании: Балканский комитет и некоторые действия, направленные на распад Османской империи

Айфер Озчелик*
Orcid No: 0000-0002-0714-9268

Резюме

Связав мировую экономику посредством колониализма в единый центр, усиливая свое господство и влияние на весь мир Европа совершила промышленную революцию и наконец, в XIX веке достигла большой силы. С другой стороны, этот век ознаменовался для Османской империи большими бедствиями и раздорами. Несмотря на то что, Османская Империя ослабла, она имела сильное геополитическое влияние в регионах, владела большими землями и термин «больной человек Европы», который относили к Османской Империи на самом деле это было выражением осязаемого страха. Одной из важных проблем Европы в те времена, когда империалистические амбиции достигли своего апогея было уничтожение Османской Империи под своим контролем. В этом исследовании уделено внимание Лондонскому Балканскому Комитету, который вел работу над расширением британских интересов против влияния России и Османского владычества на Балканах. Комитет был создан как преемник группы, которую мы определяем как британских либеральных империалистов, которые долгое время прилагали большие усилия для раздора османских земель. Большая работа была проделана в Балканском комитете, который мало исследован в турецкой литературе, особенно в балканских странах. Поэтому в исследовании использовались именно эти источники. Поскольку цель и сфера деятельности этой организации, которая является наследницей идеалов изгнания турок из земель Румели и Анатолии, распространяется на очень широкий период и территории, в этой статье говорится о некоторых важных мероприятиях комитета, Балканы и македонская проблема и т. д. Детали темы не включены.

Ключевые слова: Англия, Балканский Комитет, Либеральный Империализм, Османское Государство

Получено: 20/02/2022

Принято: 20/06/2022

**Профессор, факультет искусств и наук Университета Памуккале, факультет истории, Денизли, Турция, aozcelik@pau.edu.tr*

Ссылка на статью:

ÖZÇELİK, A., “İngiltere’nin Emperyal Hedeflerinin Savunucusu Bir Kuruluş: Balkan Komitesi ve Osmanlı Devleti’nin Parçalanmasına Yönelik Bazı Faaliyetleri”, *академическая история и мысль*, Т.9, NO.2, 2022, С.435-469.

Giriş

19. yy'da Avrupa'nın hasta adamı sıfatı yakıştırılan Osmanlı Devleti'nin topraklarının parçalanması konusunda âdete kurtlar sofrası oluşmuştu. Sırp isyanı ve 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı ile Boğdan'ın (Bessarabia) bir kısmı üzerindeki hâkimiyetinin kaybedilmesi, Sırlara özerklik verilmesi ile başlayan bu yüzyıl; Mora İsyanı, ardından 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, ağır şartlar içeren Edirne anlaşması sonucunda Yunanistan'ın kuruluşunun kabul edilmesi ile devam etmiştir. Mora'nın elden çıkışında üç büyük devlet, İngiltere- Rusya ve Fransa'nın Navarin'deki Osmanlı donanmasını yok etmeleri ve diğer müdahaleleri önemli rol oynamıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus savaşı sonrasında yapılan Yeşilköy ve Berlin Anlaşmaları neticesinde her ne kadar Bulgaristan Osmanlı Devletine bağlı bir prenslik haline getirilse de, gerçekte Makedonya hariç Avrupa'da kalan son topraklarından çıkarılmıştı. 20. yy'ın başlarında da Osmanlı Devleti Balkan topraklarından tamamıyla çekilmek zorunda bırakılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin parçalanması sürecinde (diğer etkenler yanında) esas belirleyici Avrupa Devletleri'nin politikaları olmuştur. Bu politikalarda, genel itibariyle şöyle bir yöntem izlenmiştir: Öncelikle Avrupa kamuoylarında hedef bölgeye yönelik, dini liderlerinde önemli rol üstlendiği sivil toplum örgütleri kurulmuştur. Bunlar vasıtasıyla bir yandan Osmanlı Devleti karşıtı kampanyalar, ajitasyon hareketleri yürütülerek kamuoyu baskısı oluşturulmuş, diğer yandan bölge halkları kışkırtılmıştır. Nihayetinde hükümetler siyasi, askeri veya diplomatik kanallar vasıtasıyla kendi çıkarlarına en uygun çözümü Osmanlı Devletine kabul ettirmiştir. Yunan isyanı buna örnektir. İsyân öncesinde Madrid, Stuttgart, Münich, Dormstüd, Zurich, Berne, Genoa, Paris ve Marsilya vb. Avrupa şehirlerinde Yunanlılara yardım dernekleri kurulmuş, bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin 1822 Sakız isyanına meşru müdahalesi, Avrupa'ya katliam olarak tanıtılmıştır.¹ Bu derneklerin en etkiliisi 3 Mart 1823'de kuruluşu açıklanan ve şair Lord Byron, Thomas Campbell, Jeremy Bentham, David Ricardo gibi pek çok kişinin desteğini alan Londra Helen Komitesi olmuştur. *“Lord Byron, Jeremy Bentham... Osmanlı ordusuna karşı Yunan asilere yardım etmek için açıkça silah tedarik etmiş ve topçu*

¹Hasan Demirhan, “Yunan İsyanı'nda (1821-1832) Londra Yunan Komitesi ve İngiliz Yunan severlerin Faaliyetleri”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 22,

subayları toplamış”² kampanyalar düzenlemiştir. Byron, bizatihi katıldığı Yunan ayaklanması sırasında Misolongi’de ölmüştür.³ Netice olarak Yunanistan’ın ortaya çıkışı bir askeri başarı sebebiyle değil, Avrupa’nın müdahaleleri sonucunda gerçekleşmiştir. Aynı durum diğer pek çok Osmanlı eyaleti içinde geçerlidir. Bu çalışmanın konusu olan Balkan Komitesi’nin kurulduğu yıllarda, Byron ve yaptıklarının anısını “*Büyük Yunanistan*” idealini destekleyen Byron Cemiyeti sürdürmekteydi ki Balkan Komitesinin üyelerinin çoğu aynı zamanda bu cemiyetin de üyesiydiler. Balkan Komitesi Gladstone’un ideal ve yöntemlerinin de varisleriydi. 1876 Bulgar ayaklanması üzerine İngiliz liberal Parti eski başkanı Gladstone, bütün Avrupa’da çok büyük bir yankı uyandıran ve ancak Dreyfus olayı ile kıyaslanabilecek çapta büyük bir ajitasyon kampanyası yürütmüştü. Bu kampanyaya halkın geniş katılımını sağlamada kilise mensuplarının da önemli görev üstlendiği ve dini söylemin ön planda kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Gladstone’un kampanyasında Hristiyanlık ve Avrupa ırkları uygarlıkla, Müslümanlar ve Asyalı bir ırk olarak tanımlanan Türkler ise barbarlıkla eşleştirilmiş ve maalesef kabul görmüştür.

Bu ön kabulün doğal sonucu olarak, Balkan Komitesi gibi Gladstone’un zihniyetinin mirasçıları İngiliz liberal emperyalistleri Hristiyan unsurların barbar kavimler tarafından yönetilmesinin büyük bir haksızlık olduğu kanaatiyle, Türklerin önce Avrupa’dan, daha sonra da Anadolu’dan sürülmesi için çalışmıştır. Buna karşılık her bir Avrupa Devletinin dünyanın en uzak köşelerine kadar sömürgecilik faaliyetinde bulunmasına, küçük bir ada devleti olan İngiltere’nin dünyanın yaklaşık dörtte birini çoğu zaman zorla sömürgeleştirmesine ses çıkarılmamıştır. Sömürgelerde zaman zaman çıkan isyanlar çok sert bir şekilde bastırıldığında gösterilen tepkiler ise cılız olmuştur. Yani esas olarak Avrupa devletlerinin denizaşırı imparatorluğa ya da sömürgelere sahip olma hakkı olup olmadığı sorusu bu zihniyette olanlar tarafından hiç sorulmamıştır. Aksine 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 gibi geç bir tarihte bile, eski ve yeni sömürgeci güçler arasında paylaşım sorunları çıkmaması adına, temel alanların belirlendiği Berlin (Sömürge) Konferansı düzenlenmiştir.⁴ Konferansta kendilerine“yerli

²Julian Brooks, “*Managing Macedonia: British Statecraft, Intervention, and ‘Proto-peacekeeping’ in Ottoman Macedonia, 1902-1905*”, Phd Thesis, Canada 2014, p.312.

³Leslie A. Marchand, Lord Byron English Poet, <https://www.britannica.com/biography/Lord-Byron-poet>. (7.04.2021).

⁴ Konu ile ilgili Bk. Gürsoy Şahin, “Afrika’nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları”, *HistoryStudies*, V. 10 I. 1, 2018, p. 247-268. ; Gürkan Kocamaz, “1884-1885 Berlin Konferansı ve Afrika’nın Avrupalı Devletler Tarafından Paylaşımı”, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2015 ss. 1-115.

halklara medeniyetin avantajlarını getirme” görevi vehmeden Avrupalılar⁵, Afrika’da halkların duygularını hiçbir şekilde dikkate almadan çılgın işgal yarışını sürdürmüştür. Nitekim Belçika Kralı II. Leopold’un Kongo’yu kişisel mülkü haline getirerek sömürge yönetimi kurma isteğinin kabul edildiği bu konferans toplandığında birçok liberal emperyalistin ilham kaynağı olan “*Büyük Yaşlı Adam*” adı verilen W. E. Gladstone’un İngiltere’nin başbakanı olması ise manidardır. II. Leopold insancıl, hayırsever bir haçlı imajıyla, fiziksel, zihinsel ve kültürel olarak Avrupalılara göre daha aşağı olduğuna inanılan “karanlık” ve “aşağı” ırklara, uygarlık götüreceği iddiasıyla böyle bir istekte bulunmuştu. Ancak bir süre sonra Kongo’da, sadece insanlık suçu olarak adlandırılabilir on milyon insanın kaybına yol açtığı tahmin edilen gaddarlıkları ortaya çıkmıştır.⁶

Belirtilen zihniyete bir başka çarpıcı örnek ise İngilizlerin 1899-1902’deki II. Boer savaşında, hem Avrupalı hem de Hristiyan olan isyancıları bastırmak için uyguladığı ve 50.000 sivilin ölümüne, 30.000 çiftliğin yakılması ve yakın tarihin ilk toplama kamplarının kurulmasına yol açan faaliyetleridir.⁷ Ancak bunlara gösterilen tepkilerin hiç biri Osmanlı Devleti’ne karşı yürütülen kampanyalar ve aşağılayıcı söylemlerle karşılaştırılabilecek düzeyde değildir.⁸ Bu iki olay, özellikle de Boer savaşları Davide Rodogno’nun işaret ettiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu’na yapılan müdahalelerle yakından alakalıdır.⁹ Çünkü buralarda yaşananlar, en azından bazı çevrelerde İngiliz güvenirliliğinin ve “*uygarlaştırma görevinin*”

⁵19.yy’da Avrupa’da yaygın kabul gören “Uygarlaştırma misyonu ile ilgili olarak Bk. Mark Mazower, “An International Civilization? Empire, Internationalism and the Crisis of the Mid-Twentieth Century”, *International Affairs*, C. 82, S. 3, 2006, pp. 553-556.

⁶ Kongo’da yaşananlarla ilgili Bk. Ali Demir, “Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığının Kongo’daki Sömürge Dönemi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 7, S. 14, 2011, ss. 117-141.

⁷Boer’ler konumu ve sahip olduğu zenginlikler nedeniyle Güney Afrika’da kurulan sömürge yönetimi üzerine buraya yerleşmiş çoğunluğu Hollanda’lı olmak üzere Alman, İskandinav ve Fransız göçmenlerden oluşan Hristiyan Beyazlardı. Ancak aynı nedenlerle Britanya İmparatorluğu da bu bölge ile ilgilenmekteydi. Nitekim bu çıkar çatışması İngiltere’nin Boerler’e karşı 1880-1881 ve 1899-1902 olmak üzere iki önemli çatışmaya girmesine neden olmuştur. 1899-1902 savaşında güçlü İngiliz Ordusu karşısında Boerler gerilla taktikleri kullanarak mücadele etmişlerdir. Buna karşılık Lord Kitchener liderliğindeki İngiliz orduları onların lojistiğini kesmek adına “Scorched Earth Policy” adlı düzenleme aracılığıyla, “Boerlere ait tarlalar ve evcil hayvanlar başta olmak üzere her türlü yaşamsal varlığa el” koymuş, “Boerlere ait evler yakılıp” yıkılmış, “Kadın ve çocuklar da esir olarak kamplara” götürülmüştür. Bu bağlamda 30 bin çiftlik yakılmıştır. Böylece Hitler Almanya’sından çok önce ilk modern toplama kamplarını İngilizler kurmuştur. Bu kamplarda İngiliz görevlilerinin gözü önünde hastalık ve açlık nedeniyle 50.000 sivilin öldüğü ifade edilmektedir. Alınan bu sert, insanlık dışı tedbirlerle, bölgeye İngilizlerin hâkimiyeti sağlanmıştır. Konu İngiliz kamuoyunda büyük heyecana yol açmış ve dünyada da tepkiyle karşılanmıştır. (Bk. Hüseyin Günarslan, “Güney Afrika’da İngiliz-Boer Savaşı ve St. Helena Adası’ndaki Boer Esir Kampları”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi (ASBİDER)*, C. 7, S. 20, 2020, s. 8.

⁸ İlginç olan bazı Genç Osmanlıların İngiltere’nin Boerler ile savaşını destekleyen bir bildiriye imzalamalarıdır. Onların bu tutumları önemli bir tartışmaya da yol açmıştır. Bk. Fatih Korkmaz, “Servet-i Fünûn Şair ve Yazarlarının Transvaal (Boer) Savaşları Karşısındaki Tutumu Hakkında Bir Araştırma”, *Edebî Eleştiri Dergisi (Journal of Literary Criticism)* C. 2, S. 1, 2018, s. 88.

⁹Davide Rodogno, *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914 (Human Rights and Crimes against Humanity)*, Princeton, N.J, Princeton University Press, Princeton 2011, p. 166.

sarsılmasına yol açmış, bu durumda “*Hindistan ya da “Boer Savaşı hakkındaki vicdan azabı”, “Türk vahşeti”*”¹⁰ söylemine çevrilerek “*suçluluk duygusu*” bastırılmaya çalışılmış, dikkatler bir başka yöne çekilebilmiştir.

1-Balkan Komitesinin Teşekkülü

19.yy boyunca Osmanlı Devleti’nin Rumeli topraklarından aşamalı olarak çekilme süreci yaşanmıştır. Bu bağlamda yukarıda belirtilen koşullarda dışarıda hazırlanan 1876 Bulgar isyanı bastırılmış, ancak Rusya’nın 1877-78 savaşını başlatması ve Berlin Antlaşması’yla Bulgaristan’ın Osmanlı Devleti’nden bağımsızlığı gerçekleşmiştir. Rumeli’de kalan son toprağı Makedonya’dan da çekilmesi için Avrupa’da faaliyetler başlamıştır. Bu bağlamda 13 Nisan 1903’de, İngiltere’de bu ülkenin Osmanlı toprakları ile ilgili stratejileri açısından tehlikeli bulunan Bağdat Demiryolu Şirketi son sözleşmesinin imzalandığını da belirtmek gerekmektedir. Bir süre sonra Makedonya olayları alevlenmiştir. İşte böyle bir ortamda, İngiliz liberal emperyalistleri tarafından, baskı grubu olarak Londra’da Balkan Komitesi kurulmuştur. Noel Buxton’un sonraki yıllarda komitenin kuruluş tarihi olarak sık sık 1902 yılını göstermiş olmakla beraber, resmen kuruluş tarihinin Temmuz 1903 olduğu anlaşılmaktadır¹¹. Nitekim Komite 28 Temmuz 1903 tarihinde basına gönderdiği ve manifesto niteliği taşıyan ilk mektubunda, kuruluş amacını 'konferanslar, broşürler, makaleler aracılığıyla doğru bilgileri yaymak' şeklinde ilan etmiştir.¹² Eugene Michail'a göre, “*Balkan Komitesi, Balkan milliyetçi hareketlerine sempati duyan Lord Byron ve William Gladstone tarafından kişileştirilen 19. yüzyıl Balkanlar ile ilişki kurma geleneğinin modernize edilmiş bir versiyonu*”¹³ idi. Aynı zamanda bünyesinde çok sayıda etkin din adamını da barındırmaktaydı.

Aslında Noel Buxton’un 1899’da Makedonya’ya yaptığı ziyaret sonrasında kardeşi Charles ile böyle bir komitenin kurulmasını düşündüğü, ancak Byron Cemiyeti’nden olup, Balkan Komitesinin kuruluşunda da yer alan Francis Seymour Stevenson’un uyarıları üzerine oluşumun geciktiği ifade edilmektedir. Stevenson’a göre, İngilizlerin dikkati Güney Afrika’da Boer Savaşına (1899-1902) çevriliyken, Osmanlı Balkanlarındaki Hristiyanlara odaklanılması “çok fazla umut” vaat etmemektedir. Daha da önemlisi adı geçen savaşın etkilerinin sürdüğü

¹⁰ “...savaş sözde medenileştirme misyonunun tam bir sahtelik olduğunu ortaya çıkardı, İngiltere’nin yurtdışındaki onurunu lekeledi..” (Bk. D. Rodogno, a.g.e., p.165-166).

¹¹ Daut Dauti, *Britain, the Albanian Question and the Demise of the Ottoman Empire 1876-1914*, PhD Thesis, Leeds 2018, p.99.

¹² Noel Buxton, *Europe And Turks*, John Murray, Albemarle Street, W., London 1907, p.186-187.

¹³ D. Dauti, a.g.t., p. 99.

bir ortamda “halkı kışkırtmanın yarardan çok zararının ortaya çıkması”¹⁴ ihtimali bulunmaktaydı. Onun uyarıları dikkate alınmış ve Balkan Komitesi bir süre gecikerek İllinden İsyanı hazırlıkları¹⁵ aşamasında kurulmuştur.

Her ne kadar Balkan Komitesini fikir babası ve en aktif üyesi Noel Buxton olsa da, ilk başkan olarak dışişlerinde “uzman” olarak tanınan ve Fransa ve İtalya’daki diğer Balkan yanlısı gruplarla irtibatları bulunan parlamenter ve tarihçi James Bryce¹⁶ seçilmiştir. Bryceaynı zamanda İngiliz-Ermeni Derneği (Anglo-Armenian Association)’nin (1878) kurucusuydu. Bu dernek 1892 yılında Salisbury başkanlığındaki hükümete “*Osmanlı Devleti’nin Doğu vilayetlerinde bağımsız bir Ermenistan devletinin kurulması*”¹⁷ teklifinde bulunmuştur. James Bryce’in Balkan Komitesi’nin ilk başkanı olarak tercih edilmesinde; Buxton ailesiyle kadim dostluğu yanında, başkanlığı sırasında İngiliz dışişlerinden ve halkı peşinden sürükleyecek figürlerden, özellikle de kiliseden daha aktif yararlanılabileceği düşüncesi etkili olmuştur¹⁸. Nitekim onun döneminde Hereford Piskoposu komitenin başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Bryce’a göre Makedonya’daki “*ayaklanmayı meşrulaştırıcı eylemler yerine dikkatleri İngiltere’nin hayati çıkarları ve sorumlulukları ile Türk’ü sonsuza kadar temizleme gerekliliğine yöneltmek*”¹⁹ daha doğru bir strateji olacaktı. Nitekim komite, İngiliz hükümetinin genel olarak Balkanlar ve özel olarak da Makedonya’nın kaderi konusunda anlaşmalardan, özellikle de Berlin Anlaşması’ndan doğan müdahale yükümlülüğünün olduğunu ısrarla vurgulamış, hükümetten sorumluluklarını gereğini yerine getirmesini sık sık talep etmiştir.²⁰ Kamuoyunda konuya en fazla “*heyecan ve ilgiyi çekmek*” ve hükümet üzerinde baskı oluşturmak için de “*baskıya, kan dökülmesine ve zulme son vermek*” temalı bir kampanya yürütülmüştür.²¹ Bu kamuoyu baskısının İngiliz hükümetinin bölgeye müdahalede elini rahatlatacağı da düşünülmüştür

¹⁴Barry Patrick Dackombe, “Single-issue extra-parliamentary groups and liberal internationalism, 1899-1920”, PhD. Thesis, Walton Hall 2008, p.106.

¹⁵İllinden Ayaklanması için bakınız Ender Korkmaz, “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İllinden İsyanında Yaşanan Başlıca Olaylar”, *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, S. 2 (1), 2020, ss. 304-333.

¹⁶Eugene Michail, *The British and the Balkans: Forming Images of Foreign Lands 1900-1950*, London, 2011, p.14.

¹⁷Taha Niyazi Karaca, “19. Yüzyılda İngiltere’nin Ermeni Politikaları”, *Türk-Ermeni Külliyyatı, Tarihte Türkler ve Ermeniler*, C. 10.

¹⁸B. P. Dackombe, *a.g.t.*, p. 107.

¹⁹B. P. Dackombe, *a.g.t.*, s.108. (Byrce, Liberal Emperyalist geri kalmış ulusları uygarlaştırma misyonunun bir devamı olarak I. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin bir çeşidi olarak uygulanan Mandater (Manda) sisteminin de fikir babalarındandır Bk. Perkins, Congo of Europe, p.577.

²⁰P. R. Jennings, “*British Foreign Policy With Regard to the Maceoonian Question-1903-1908*”, Master Thesis, Montreal 1953, p.43.

²¹N. Buxton, *Europe And Turks*, p. 186-187.

Bryce 1905'in sonunda, Sir Henry Campbell-Bannerman tarafından kurulan liberal hükümette İrlanda'dan sorumlu bakan görevini üstlenmiş ve komite başkanlığından ayrılmıştır. Yerine seçkin bir uluslararası hukuk uzmanı, ikna edici bir hatip olarak tanımlanan Prof. Dr. John Westlake seçilmiştir. Bu göreve seçildiğinde oldukça yaşlı olmasına karşılık (1913'de 85 yaşında ölmüştür) Westlake'in başkanlığının Britanya içinde ve dışında Balkan Komitesi'ne daha fazla tanınırlık ve saygınlık getireceği hesap edilmiştir.²² Ayrıca Westlake, 1871 Versay Anlaşması'nda, sözde “*medeni devletler, birbirlerinin meşru hükmetme hakkına tek taraflı olarak müdahale etmemek konusunda mutabık kalmış*”²³ iken, Avrupa devletlerinin Makedonya'nın geleceğini tayin etme haklarının olduğunu savunmaktaydı. Bu savunusunun gerekçesi ise, Makedonya'da Osmanlı egemenliğinin devamına Berlin Anlaşması ile büyük güçlerin izin ve karar verdiği görüşü idi. Dolayısıyla bu karar ve izni veren güçler; Hristiyanların şartlarının iyileştirilmesine bağlı olarak, Makedonya'ya müdahale etme ve kaderi üzerinde söz sahibi olma hakkına da sahipti²⁴. Nitekim İngiltere'de bazı çevreler, muhtemelen Rus yayılcılığından duyulan endişe nedeniyle, Balkan Komitesi gibi baskı gruplarının Osmanlı unsurlarına yönelik faaliyetlerini, egemen bir devletin içişlerine müdahale olarak görme eğilimindeydiler. Onlar bu tür baskı gruplarını “*Balkan ülkelerinin geçmiş tarihi veya bugünkü koşulları hakkında hiçbir özel bilgileri bulunmadığı halde, sırf Türklere karşı ırksal ve dinsel önyargılar, körlük ve duygusallık nedeniyle, kendilerinde bu bölgelerle ilgili söz söyleme yetkisi buluyorlar*”²⁵ şeklinde eleştiriyorlardı. İşte İngiltere'de saygın bir uluslararası hukuk uzmanı olarak tanınan Westlake'ın Balkan Komitesi başkanlığının bu tür eleştirilere set çekebileceği tahmin edilmiştir.

Balkan Komitesi'nin diğer kurucuları arasında, politikacı Noel Buxton, kardeşi avukat Charles Buxton, tarihçi diplomat Robert William Seton-Watson, arkeolog Arthur Evans, William Miller, tarihçi parlamenter George Gooch ve Arnold Toynbee, Harold Nicholson, Aubrey Herbert, Edith Durham, Francis Seymour Stevenson, Henry Brailsford (1897 Osmanlı-Yunan savaşına katılmıştı) gibi yüksek eğitimli kişiler bulunmaktaydı. Bu bağlamda komitenin,

²²Williams Sir, John Fischer, *Memories of John Westlake. With portraits*. London: Smith, Elder & Co, London 1914, p 107.

²³ M. Mazower, a.g.m., p. 556. (Mazower'e göre yaptığı bütün idari reformlara rağmen, Osmanlı Devleti Avrupa'da asla tamamen uygar olarak kabul edilmemiştir. Kapitülasyonların yürürlükte kalması da bu sebeptir. Yine bu sebeple 19. yüzyıl boyunca Avrupa Güçleri, yeni Hristiyan Balkan devletleri için önce özerkliği ve ardından bağımsızlığı desteklemiştir. Başlıca gerekçeleri ise, onları Osmanlı yönetiminden çıkararak uygarlaştırmaktır. Bk. aynı yer).

²⁴J. Fischer, a.g.e., p. 109-110; Ntina Tzouvala, “These Ancient Arenas of Racial Struggles”: International Law and the Balkans, 1878–1949”, *The European Journal of International Law (EJIL)* V. 29 No. 4, 2018, p.1158-159.

²⁵ J. Fischer, a.g.e., p. 109-110.

bünyesinde her zaman Piskoposlar, politikacılar, gazeteciler, profesörler ve zengin işadamlarını barındırdığını belirtmekte fayda bulunmaktadır. Gazeteciler, James Bouchier (The Times Balkan Muhabiri) ve Henry Nevinston da sonradan komiteye katılmıştır. Kurucuların çoğu (Durham ve Brailsford hariç) Oxford'da veya Cambridge eğitim görmüştür. Komitenin üyelerini içeren 1906 listesinde, elli beşi Liberal, altısı İşçi Partisi ve üçü Muhafazakâr Parti'den olmak üzere 64 milletvekili yer almaktadır. Ayrıca Canterbury Başpiskoposu, Hereford, Lincoln, Worcester ve Oxford piskoposları olmak üzere bünyesinde çok sayıda din adamı üyeyi de barındırmaktaydı.²⁶ Bunlar içinde devlet kilisesine (Anglikan kilisesi) mensup olanlar yanında, diğer kiliselere (Non-conformist- Evanjelik) mensup olanlar da bulunmaktaydı. Balkan Komitesi kamuoyunun ilgisini çekmede din adamlarının toplum üzerindeki etkisinden yararlanmayı hedeflemiştir. Üye listesinde en genç olarak da William Gladstone'un oğlu Liberal Parti denetçisi Lord Herbert Gladstone'da bulunuyordu.²⁷ Herbert Gladstone 1905 ve 1910 yılları arasında içişleri bakanlığı yapmış ve ardından Güney Afrika Genel Valisi ve Yüksek komiseri görevlerini yerine getirmiştir. Üyelerin çoğu İngiliz-Ermeni Derneği'ne Byron Cemiyeti'nde de yer almıştır. Byron Cemiyeti, yaklaşık seksen yıl önceki Londra Yunan Komitesi'nin mirasını ve "Büyük Yunanistan" idealini sürdürmekteydi. Dolayısıyla Balkan Komitesi'nin James Bryce, Herbert Gladstone, ve Stevenson gibi Byron Topluluğu ile de ilişkili üyeleri Makedonya üzerindeki Yunan emellerini savunmaktaydı.

Bu bağlamda Balkan Komitesinin kurucuları ve üyelerinin her birinin, farklı Osmanlı unsurlarının Büyük Yunanistan, Büyük Bulgaristan vb. birbirleriyle çatışan ideallerini destekleyen çalışmaların içinde yer aldığını da belirtmek gerekir. Bunların hepsini ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse: ilk başkanı James Bryce ile kurucularından Arnold Toynbee (1921'de Yunan işgali üzerine Anadolu'ya seyahat etmiştir) Ermeni davasını da desteklemiş ve İngiliz Dışişlerinin verdiği talimatla 1916'da Mavi Kitap onlar tarafından hazırlanmıştır.²⁸ İngiltere'nin en eski ve asil ailesinin üyelerinden olan Aubrey Herbert'in, hem Genç Türkler, hem de Arnavutlarla yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Kendisine üç kez Arnavutluk krallığı teklif edilmiştir. Daha sonra 1916'da İngiliz Arap istihbarat

²⁶ Andrew James Perkins, "The Congo of Europe: The Balkans and Empire in Early Twentieth Century British Political Culture", *The Historical Journal*, V. 58, Nu. 2, Cambridge 2015, s. 568.

²⁷ D. Daudi, *a.g.t.*, p. 99.

²⁸ Enis Şahin, "Bir Ermeni Propaganda Klasığı: "Mavi Kitap (Blue Book)", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/bir-ermen-propaganda-klasigi-mavi-kitap-blue-book>. (5.4.2012); Ayrıca Bk. Rıdvan Bal, "Propagandadan Hakikate Bir Tarihçinin Dramı: Arnold Joseph Toynbee", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.12, S. 24, 2016, ss. 61-91,

bürosunun elemanı olmuş ve Arabistanlı Lawrence'ı yönlendiren akıl olmuştur.²⁹ Sonradan Balkan Komitesi başkanlığını yapan Noel Buxton ve kardeşi Charles (Sir Thomas Fowell Buxton'un torunları) ise Büyük Bulgaristan davasının savunucularıydılar. Bouchier, II. Edward'ın kuzeni olan Yunan kralının danışmanlarındandı. Yine kuruculardan Arkeolog Arthur Evans “İngiliz masonlarının merkezi olan Ashmolean Müzesi'nin sorumlusu idi. 1870'ten beri İngiltere'de Sırp özlemlerinin en önde gelen temsilcisi olarak Balkan siyasetinde aktifti”³⁰. Kendi ifadesiyle siyasi ideali; Avusturya'dan Balkanlar'a uzanan "Güney Slav monarşisi inşa etmekte". Brailsford ve F. W Hirst, “Gladstone'un gerçek öğrencileri” ve Balkan komitesinin paha biçilmez üyeleri olarak tanımlanmaktaydılar³¹ ve Büyük Bulgaristan idealinin gerçekleşmesi için çalışıyorlardı. Anlaşılacağı üzere, her biri birbirinden farklı ve birbiriyle çatışma halinde olan ideallerin destekçisi olan komite mensuplarının birleştikleri nokta, Osmanlı Devletinin Avrupa topraklarından ve mümkünse Anadolu'dan atılmasıydı. İnsani amaçlarla hareket ettiklerini sık sık vurgulayan bu kişiler³², Mora İsyanı sırasında Müslümanlarının katledilmesine de, Balkanların nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan Müslümanların yaşadığı vahşete de duyarsızlık kalmışlardır. Onların faaliyetleri kendilerinin propaganda vasıtası olarak icat ettikleri söylemleri ile “*Türk Boyunduruğu*”, “*Türk Despotluğu*”, “*Uzun Türk Kâbusu*”nun sona ermesi³³, bu şekilde Balkan Hristiyanlarının ve Ermenilerin “*Osmanlı Barbar yönetiminden*” kurtarılmasıydı. Bunun yanı sıra komite üyelerinin Türk ve Müslüman karşıtı faaliyetleri, onlara saygınlık, daha geniş kitlelerce tanınırlık, bunun sağladığı politik avantajlar, dışişlerinde uzman otorite olarak kabul görme, Britanya Hükümeti'ne kolayca erişme imkânı sağlama³⁴ vb. pek çok faydalar da sunmaktaydı.

2-Balkan Komitesinin Bazı Faaliyetleri

Komite yayınladığı manifestosunda 1903'de katliam ve dehşet alanı haline getirildiğini iddia ettiği Makedonya konusunda İngiltere'nin Berlin Antlaşmasıyla üstlendiği sorumluluklar (ve yükümlülükler) konusunda kamuoyunu bilgilendirme ve eğitmeyi ilk hedef olarak göstermiştir. Bu hedefe ulaşmak için toplantılar düzenleyeceğini, basın ve yayın yoluyla halkın

²⁹ Joseph Brewda, “How the British Crown created the Balkan powderkeg”, *Executive Intelligence Review*, (EIR), V. 22, Nu,13, 1995, p. 60.

³⁰Brewda, a.g.m., p. 61.

³¹B. P. Dackombe, a.g.t., s. 113.

³²BOA. HR. SFR. 4- 242/ 75. Eğitim Serindağ, “*Osmanlı – İngiliz İlişkilerinde Balkan Komitesinin Rolü*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2020, s.18.

³³D. Daudi, a.g.t., p. 12.

³⁴ Robert Vogel, “Noel Buxton: The 'Trouble-Maker' and His Papers”, *Fontanus: from the collections of Mc Gill University*, V. 3, 1990, p. 138.

dikkatinin çekileceğini, Parlamento ve Dışişleri Bakanlığı ile doğrudan iletişime geçilerek Makedonya sorununda Majestelerinin Hükümeti'nin politikalarını etkileme çabasına girileceğini açıklamıştır. Komiteye göre böylece oluşturulan kamuoyu baskısı, İngiliz Dışişlerinin de elini güçlendirecekti.

Yine Komitenin Fransa, İtalya, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve Avusturya'daki Makedonya reform hareketiyle işbirliği yapması ve mümkün olduğunca ortak hedefler ve eylemler sağlanması için faaliyet yürütüleceği duyurulmuştur. Bu ortak faaliyetlerde Makedonya'da reformlarının kesinlikle padişahın yetkisinden alınarak, Avrupalı yetkililere devredilmesi gerektiği düşüncesini daima ön planda tutulacaktır.

Bunun yanı sıra Komite Balkan Devletlerinin çıkarlarını geliştirmek için bu ülkelere seyahat etmeyi ve onların tarihleri, gelenekleri ve kurumları hakkında sempati uyandıracak çalışmaları teşvik edecektir. Bütün bu çalışmalarla adı geçen devletlerin yabancı (Osmanlı Devleti) müdahaleleri olmadan kendi ulusal yaşamlarını ve kurumlarını geliştirmelerini umut ettiğini bildirmiştir.

Manifestoda ayrıca, bu şartlar dâhilinde, çok hızlı bir reform gerçekleştirilmezse, Makedonya'da anarşinin doruk noktasına ulaşarak çok kan döküleceği, bunun ise muhtemelen Avrupa'yı da içine çekecek bir savaş yangınına yol açabileceği duyurulmuştur.³⁵ Dolayısıyla komiteye göre yapılması gereken barış adına en kararlı çabalarının gösterilmesiydi.

28 Temmuz 1903'de yayınlanan mektubuyla kuruluşunu duyuran Balkan Komitesi, kısa süre sonra da, Edirne dâhil olmak üzere Makedonya'dan Osmanlı güçlerinin tamamen çekilmesini ve bölgeye özerlik verilmesini talep eden "Makedonya 1903" başlıklı 44 sayfalık bir kitapçık yayınlamıştır.³⁶ Gladstone'un yolunu izleyerek ilk halka açık toplantısını 29 Eylül 1903'te, Londra'daki St James 'Hall'da düzenlemiştir.³⁷ Toplantıya, Bryce ile birlikte kurucular arasında yer alan Worcester Piskoposu, Lord Stanhope, Lord Farrer, Sir Thomas Fowel Buxton, Sir Edward Fry, İrlandalı Milliyetçi T. P. O'Connor, Brailsford ve Noel Buxton dâhil olmak üzere birçok etkili konuşmacı katılmıştır. Özellikle Worcester Piskoposu'nun Makedonya konusunda İngiltere'nin pasif kaldığı ve Rusya'nın öne geçtiğini şeklindeki sözleri diğer

³⁵ N. Buxton, *Europe And Turks*, p. 186-187.

³⁶ <https://catalog.hathitrust.org/Record/100193345>. (5.03.2021).

³⁷ Gladstone İngiliz ve Avrupa Kamuoyların sarsan Osmanlı karşıtı büyük ajitasyon kampanyası sırasında yapılan en önemli toplantı İngiltere'nin en önemli kişilerinin bir araya getirildiği 8 Aralık 1876 St. James Hall toplantısıdır. Bk. JR. Ralph Colp, "Notes on William Gladstone, Karl Marx, Charles Darwin, Kliment Timiriazhev and the "Eastern Question" Notes and Events, (Ed. By Dorothy Schullian) of 1876-78, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, V. 38, No. 2, London 1983, p.179.

konuşmacılar tarafından da sık sık vurgulanmıştır. Balkan Komitesi St. James's Hall'daki toplantıdan sonra, 25 Ekim'de İngiltere, Belçika, ABD, İtalya ve Fransa'dan altmış delege ile Paris'te bir araya gelmiştir. Bu toplantıda Fransız milletvekili Francis de Pressensé Makedonya'da yıkılan veya yakılan yüzlerce köyün olduğu, kadınlar, yaşlılar ve hatta çocuklara öldürme, işkence ve tecavüz vb. zulümler uygulandığını iddia etmiştir. Netice olarak bu toplantıda da Makedonya Bulgarlarının hayatlarını kurtarmak ve onlara iyi bir yönetim sağlamak adına Batı'nın Liberal güçlerine uluslararası çağrı yapılmıştır.³⁸ Buradaki Bulgarlar tanımından da anlaşılacağı üzere komite en azından başlangıçta ve çoğu üyesinin görüşü olarak Makedonya'nın Bulgarlara verilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Fransız ajitatörlerle başka toplantılar ve iş birliği arayışları da gerçekleşmiştir. 600 kişinin davet edildiği “*Londra'daki Caxton Hall'da düzenlenen Makedonya Sorunu Üzerine 1904 Konferansı'na Quillard ve Bérard'ın da olduğu çok sayıda önemli Fransız davetli*” de katılmıştır. 29 Marta düzenlenen bu toplantıda Osmanlı askerine yönelik zulüm isnatları, kadın ve çocuklar dâhil olmak üzere 10 bin kişinin öldürüldüğü iddiaları Londra Sefareti tarafından İstanbul'a bildirilmiştir.³⁹ Bütün bu yalan haberler Balkan gazetelerine de hemen yansıtılmıştır.⁴⁰ Komite Milano ve Roma (Anatole France'ın da katıldığı) ile diğer bazı İtalyan şehirleri ile “*Brüksel ve Cenevre'de de toplantılar*” düzenlemiştir.⁴¹

Yerel şubeler aracılığıyla faaliyet gösteren komite, yurtdışı toplantıların yanı sıra, 1903 sonbaharında İngiltere'nin farklı şehirlerinde, genellikle belediye başkanları, Anglikan piskoposlar, Anglikan olmayan kiliselerin üyeleri, milletvekilleri ve meslek mensuplarının katıldığı 300'den fazla toplantı gerçekleştirmiştir. Bunların düzenlenmesinde sol kanattan gazeteci Henry Noel Brailsford'un katkıları bulunmaktaydı.⁴² Sonraki senelerde de sayıları azalsa da kamuoyunun dikkatini Osmanlı topraklarındaki Hristiyanlara yapılan zulme (!) ve İngiltere'nin müdahale yükümlülüğüne çekmek üzere başka toplantılar yapılmıştır.⁴³

Yine Gladsone'dan ilham alarak komite, İngiltere'de halkın politika yapımına katılımında oldukça etkili olan parlamentoya dilekçe sunma yöntemini de yoğun bir şekilde kullanmış, çeşitli mezheplere mensup kilise cemaatlerinden Dışişleri Bakanlığı'na çok sayıda

³⁸ D. Rodogno, *a.g.e.*, p. 47.

³⁹ BOA, YAHUS (Yıldız Arşivi Hususi) 469/73-2; 469/69; BOA, Y. PRK. (Yıldız Perakende) TKM 50/78; BOA, Y. PRK. TKM. 50/78.-1.

⁴⁰ BOA, Y. PRK.. TKM 49/32.

⁴¹ D. Rodogno, *a.g.e.*, p. 47.

⁴² J. Brooks, *a.g.t.*, p.45.

⁴³ B. P. Dackombe, *a.g.t.*, s.108.

dilekçe sunulmuştur. Bu dilekçelerin çoğu kilise başlıklı ve belirli bir form çerçevesinde verilmiştir.⁴⁴ Dilekçe konusunda sayısal olarak en fazla Evanjelik kiliseler etkili olmuştur. Bunun yanında Lordlar ve Avam Kamaralarında kendileriyle ilişkili temsilciler vasıtasıyla, hükümete öneriler, raporlar sunmak, bunları düzenli olarak gazetelerde yayınlamak, müzakerelerde bulunmak üzere sık sık bakanlıklara heyetler gönderme gibi stratejilerle Makedonya sorunu hükümetin ve halkın gündeminin ön sıralarında tutulması sağlanmaya çalışılmıştır.

Komite önemli bir diğer faaliyeti de Balkan Sergisi olmuştur. The Times serginin Balkan halklarının sanatını, sanayisini ve el sanatlarını sergilemek ve bölgeyi bir turizm merkezi olarak tanıtmak için iyi bir fırsat ve Balkan Komitesi'nin mesajını iletmede gerçekten önemli önemli bir araç olduğunu yazmıştır.⁴⁵ Osmanlı belgelerinde ise sergi Balkan milletleri arasında ittifak oluşturma gayreti olarak yorumlanmıştır.⁴⁶ Nitekim aynı belgelerde Noel Buxton'un bu amaç için önceden Balkan seyahatine çıktığı ifade edilmektedir. 1907 Mayıs-Ekim ayları boyunca Londra'daki Earls Court Sergi Merkezinde Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ hükümetleriyle ortaklaşa olarak düzenlenen sergi ile İngilizlerin zihnine Balkanlar ve Balkan halkları sadece savaşçı nitelikleriyle değil, demokratik-Hristiyan gelenekleri, güçlü halk kültürü, pastoral güzelliği, manzarasının görkemi imgeleriyle yerleştirilmeye çalışılmıştır⁴⁷. Bu vesilesiyle yayınlanan yazılarda Balkanların kırsal nüfusunun fiziksel, ahlaki ve kültürel olarak İngiltere'de çok eksik olduğu düşünülen nitelikler sergilediği vurgulanmıştır. Böylece bölgenin sahip olduğu değerlerin Avrupa medeniyetini ve kültürünü aktif olarak geliştirme potansiyeline sahip oldukları kanısı uyandırılmak istenmiştir. Bu sırada İngiltere'de yaygın olarak kentlerde yozlaşmanın artmakta olduğuna dair korkular bulunmaktaydı.⁴⁸ Dolayısıyla Osmanlı yönetiminden kurtarılacak ve Avrupa ile birlikte hareket edecek Makedonya'nın ve Balkan halklarının Avrupa'ya canlılık katacağı anlatılmaya çalışılmış, zihinlere hayali bir Balkan Coğrafyası yerleştirilmek istenmiştir.⁴⁹ Sergiyi gezen Halil Hâlid Bey, Balkan memleketlerinin “*sınayi, ticari ve medeni gelişmeleri hakkında muntazam*” salonlar bulunduğunu yazmıştır. Buna karşılık küçük bir dükkândan ibaret Osmanlı şubesinde ise “*Türklük ve Müslümanlık*

⁴⁴ D. Rodogno, *a.g.e.*, p. 46.

⁴⁵ B.P. Dackombe, *a.g.t.*, s. 109.

⁴⁶ BOA, Y.MTV 277/67-1.

⁴⁷ Andrew James Perkins, “British Liberalism and the Balkans, c. 1875-1925”, PhD Thesis, London, 2014, s. 178.

⁴⁸ J. Perkins, “The Congo of Europe”, p. 578.

⁴⁹ Perkins, The Congo of Europe, p. 579. Gazeteci ve edebiyat eleştirmeni (ve Balkan Komitesi sekreteri) R. A. Scott-James için Balkanlar “Avrupa'nın kaybetmeyi göze alamayacağı hayati güçlerle dolu” idi. O, “Bizim neredeyse kısır Batı medeniyetimiz, Balkanlar'ın sunabileceği yeni yaşamsal güç stokunu” kaybetmemeli demekti (Bk. aynı yer).

aleyhinde çirkin sözler ve tiksindirici ithamlar ile dolu yazılmış veya yazdırılmış kitaplar ve risaleler ile güya Hristiyan vatandaşlarımız hakkında gerçekleştirdiğimiz vahşice cinayetlerin hayali tasvirleri”⁵⁰ bulunduğunu ifade etmektedir.

Gladstone’un 27 yıl önce, 1876’da yürüttüğü halkın duygularını kışkırtmaya yönelik açık ve kaba haçlı zihniyetini yansıtan⁵¹ (o sırada başbakan olan Disraeli’yi bile Osmanlı Devletine yönelik politikası nedeniyle, Yahudi kökenlerini de vurgulayarak ülkesinin çıkarlarına hizmet etmemekle suçlamıştı) ajitasyon kampanyasının daha incelikli olarak ve bilgiye dayanarak yürütülmesinin mevcut koşullarda daha sonuç alıcı olacağını düşünse de Balkan Komitesi basını yayın organlarını Gladstone çizgisinde kullanmıştır. Brailsford’un Makedonya’da haberler gönderdiği Manchester Guardian, yine onun ve Nevins’in yazılarının yayınlandığı The Speaker, The Nation Dergisi, The Daily News Gazeteleri düzenli olarak Makedonya konusunu haber yapmıştır.⁵² Nitekim İngiliz basınında sadece 1903 Ağustos-Eylül-Ekim aylarında Makedonya meselesi ile ilgili 2.845 haberin çıktığı belirtilmektedir. Bu haberler, “*Türk Fanatizmi*”, “*Makedonya’da Katliam*”, “*Hristiyanlara Karşı Savaş*” şeklindeki başlıklarla verilmiştir.⁵³ Önceki Bulgar ajitasyonunda olduğu gibi yanmış, parçalanmış cesetler, yakılıp yıkılmış köyler, tecavüz edilmiş, kaçırılarak haremle alınmış kadınlar- kızlar vb. sansasyonel haberler abartılı rakamlarla verilmiştir. Bryce, Meclis’ten “*gelen vahşet haberleri*” ile ilgili olarak İngiltere’nin müdahale yükümlülüğünü kullanmasını istediğinde Başbakan Balfour Avam Kamarası’nda “*Tarihsel gerçeklik, suçluluk dengesinin Türk askerlerinden çok devrimci çetelerde yattığını söylememizi gerektiriyor*”⁵⁴ şeklinde cevap vermiştir. Ancak bu cevap Balkan Komitesi’ni tatmin etmemiştir. Ertesi gün The Manchester Guardian muhabirine Balkan Komitesi üyesi Brailsford, “*Osmanlı güvenlik güçlerinin cinayetlerde isyancıları geride bıraktığı*” yorumunda bulunmuştur. İsyancıların işlediği suçlarla ilgili olarak ise çetelerin yaptıklarının çoğunlukla casuslara karşı işlendiği ve hapis cezası verme imkânlarının bulunmamasından kaynaklandığını ifade edebilmiştir. Bu suçları aynı zamanda “*insan hayatına değer vermeyen Hilal yönetiminde yüzyıllardır*

⁵⁰ Kurtuluş Öztürk, *Anti-Emperyalist Bir Osmanlı Aydını Halil Halid Bey (1869-1931)*, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, ss. 148-149.

⁵¹ Sonraki bazı araştırmacılar Gladstone’un kampanyasının dili hakkında “bombastic and unabashedly” (abartılı ve utanmazca) ifadelerini kullanmışlardır (Bk. J.Brooks, a.g.t. p. 312-313).

⁵² J. Perkins, “The Congo of Europe”, p. 578, p. 569. Basının etkili kullanımı için mesela Daily News’de yayınlanan Balkanlar’da vahşet şeklindeki bir makale bir başka gazetede mesela Hull Daily Mail’de yeniden yayınlanıyor, sonra da gazete kupürleri hükümete mektup ekleri olarak gönderilerek harekete geçmesi isteniyordu (Bk. J.Brooks, a.g.t.p. 311).

⁵³ Yakup Ahabab, “Amerikan ve İngiliz Basınında İkinden İsyanı (1903)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (KAREN)*, C. 1, S. 1 2015, s. 136.

⁵⁴ J.Brooks, a.g.t. p. 395-396.

yaşamının yarattığı sonuç olarak” görmüştür.⁵⁵ Oysa Balkan Komitesi üyelerinin farklı Balkan unsurlarının davaları adına Avrupa’da vekâlet savaşı yürüttüğü bu tarihlerde, bu vekâlet savaşlarının da etkileriyle; Makedonya Bulgar, Rum, Sırp, Arnavut, Ulah çetelerinin birbirleriyle, daha seyrek olarak da Osmanlı kuvvetleriyle, çatıştığı amansız, kanlı bir savaşın alanı haline gelmiştir. Sivil halk özellikle de Müslümanlar ya katliam ya da göç tehdidi ile karşı karşıya bırakılmıştır. Bu sırada hem büyük ekonomik sıkıntılar, hem de diğer eyaletlerinde başka karışıklarla boğuşan Osmanlı Devleti’nin uygulamaya çalıştığı Mürzsteg programı gibi Avrupa devletlerin dayattığı ıslahat çalışmaları, hatta 1905 yılındaki bölgenin Avrupa Mali Kontrolüne alınması⁵⁶ işe yaramamıştır.

Makedonya’da sorunlar devam ederken, 1908 yılı yaz aylarında (9 Haziran) İngiliz ve Rus hükümdarlarınca gerçekleştirilen ve içeriği çok sonra açıklanan Reval Mülakatı⁵⁷ ile ilgili söylentilerin Osmanlı Devleti açısından önemli sonuçları olmuştur. Mülakattan sonra Balkan Komitesi üyeleri, Avam Kamarasında gayri resmi bir toplantı düzenleyerek, Reval’de Rusya ve İngiltere’nin Makedonya konusunda anlaştıklarını iddia ettikleri programdan taviz verilmemesini istemişlerdir. Toplantı basına da yansıtılmıştır. Avam Kamarasındaki bu toplantı Osmanlı yöneticilerini ve İttihatçıları telaşlandırmıştır.⁵⁸ Haberler Balkanlara da yansımış ve Rumeli’de kalan son topraklarının da Osmanlı Devleti’nin elinden alınacağı propagandasına yol açmıştır. Nihayet bir süredir hazırlıklar yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti harekete geçmiş ve 24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet ilân edilmiştir. Hemen arkasından başlayan seçim çalışmaları sırasında pek çoğu komitacılık faaliyetlerine bir şekilde bulaşmış Rum, Bulgar, Sırp, Ulah, Arnavut, Ermeni ve Yahudi mebuslar İttihat ve Terakki Cemiyeti listesinden meclise girmiştir. II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesine yol açan 31 Mart hadisesinin bastırılması sırasında ise Sandansky dâhil birçok çeteci Hareket Ordusu’yla birlikte İstanbul’a yürümüştür. İlerleyen günlerde Bulgar Kilisesi’nin (Eksarhlığı) kurulması ve Çeteler Kanunları kabul edilmiştir. Ancak bütün bunlar ne Bosna-Hersek’in Avusturya Macaristan tarafından ilhakını, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ve Girid’in Yunanistan’a bağlanmasını ne de Balkan Savaşlarını önleyememiştir. Balkan Savaşları ile birlikte Makedonya elden çıkmış, Edirne

⁵⁵ J.Brooks, *a.g.t.* p. 397.

⁵⁶ Bu çalışmanın sınırlarını aşan Makedonya Sorunu hakkında Bk. Kaya Bayraktar, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *Bilig*, S. 69, 2014, ss. 1-28. Ayrıca Bk. Arzu Taşcan, *Prens Ferdinand ve Ekzarh Yosif Arasındaki Bazı Mektuplaşmalarda Makedonya ve Komiteler*, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.12, S. 2, ss. 235-248.

⁵⁷ Ahmet Mehmetefendioğlu, *Servet-i Fünun* (16 Temmuz 1324)’da bu mülakatın Balkan Komitesi tarafından gerçekleştirildiğine inanıldığına yazıldığına işaret etmektedir (Bk. Ahmet Mehmetefendioğlu, *İngiliz Hükümetlerinin Balkanlar’daki Politikalarında Etkili Olan Baskı Grubu. Balkan Komitesi ve Bir Mektubu*”, *Toplumsal Tarih*, S. 60, 1998, s. 4-8.

⁵⁸ BOA, Y.A.HUS.523/156- 1, 2,3.

güçlkle kurtarılmıştır ki, Balkan Komitesi bu şehrin de Osmanlı Devletinin elinden alınması için gayret göstermekteydi.

3-Balkan Komitesinin İttihatçılarla İlişkileri

Genç Osmanlıların sürgün veya kaçak yıllarını geçirdikleri Avrupa’da, bazı çevrelerle ilişki kurmaları doğaldır. Nitekim Genç Polonya, Genç İtalya, gibi örgütlerin fikir babası Giuseppe Mazzini ve takipçileri ile ilişkileri olduğu iddiaları bulunmaktadır.⁵⁹ Ancak bu ilişkiler yeterince ortaya çıkmamıştır. Temas kurdukları bazı İngilizlerden Padişah Abdülhamid’i devirmek için parasal yardım talep ettikleri de ifade edilmektedir.⁶⁰ İttihatçıların Rumeli’deki çeşitli İngiliz konsoloslarıyla, bu bağlamda 1903 yılında Selanik İngiliz konsolosu Richard Graves ile görüştükleri anlaşılmaktadır.⁶¹ Bazı yazarlar İttihatçıların Makedonya’daki çete ağlarından da destek aldıklarını⁶² ifade etmektedir.

Bu bağlamda İngilizler II. Abdülhamit’in saltanatı sırasında zayıflayan nüfuzlarının kendileri için arzu edilir seviyeye çıkmasını umut etmekteydiler.⁶³ İttihatçıların ise İngilizler tarafından yeni rejime sağlanacak siyasi, mali ve teknik yardımlar ve mesela gümrük vergilerinin arttırılmasına onay verilmesi gibi umutları bulunmaktaydı. Bu umutlar çerçevesinde Meşrutiyetin ilk yıllarında ilişkiler olumlu seyretmiştir. Anayasanın yeniden yürürlüğe konulacağının ilanı üzerine halk İngiliz Büyükelçiliği önünde Kral VII. Edward ve İngiltere lehine tezahüratta bulunmuş, elçilik de İngiliz Hükümetinin tebrik mesajını Osmanlı Hükümetine iletmiştir.⁶⁴ Yine ölen büyükelçinin yerine atanan ve 31 Temmuz 1908’de İstanbul’a gelen yeni İngiliz Büyükelçisi Lowther’in halk tarafından “*Yaşasın İngiliz kardeşlerimiz, yaşasın Kral Edward, yaşasın Sir Gerard Lowther*” nidaları eşliğinde karşılanmış, benzer şekilde, gerek hükümet ve gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti nezdinde olağanüstü bir kabul görmüştür⁶⁵. İlerleyen günlerde de Osmanlı Bahriyesinin Islahı için İngiltere’den yardım istenmiş ve bu amaçla gönderilen Amiral Sir Douglas Gamble Şubat 1909’da görevine başlamıştır.

⁵⁹ J. Brewda, a.g.m., p. 56.

⁶⁰ Işıl Sağlam, “*Emperyalist Rekabet Ortamında Bir İngiliz Bankası: The National Bank of Turkey*”, Basılmamış Doktora Tezi, Denizli 2020, ss.114-130.

⁶¹ D.Dauti, s.136; Mithat Aydın, “II. Meşrutiyet’in İlanı ve İngiltere”, *Belgi*, S.1 Kış 2011/I, s. 23.

⁶² B. P. Dackombe, a.g.t.,p. 121.

⁶³ Murat Özyüksel, “İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:38, Mart 2008, s. 241.

⁶⁴ M. Özyüksel, a.g.m., s. 242.

⁶⁵ M. Aydın, a.g.m.,s.27; M. Özyüksel, a.g.m., s. 242.

İngiltere'ye gösterilen coşkulu ilgi ve Almanya yerine bu ülkenin tercih edileceğine dair işaretler üzerine, Balkan Komitesi Meşrutiyetin ilanının hemen ardından o zamanki komite sekreteri William Arthur Moore'u İttihad ve Terakki Cemiyetini tebrik için İstanbul'a gönderilmiştir.⁶⁶ Moore İttihad ve Terakki Cemiyetinin sağladığı kolaylıkla, Ağustos 1908'de gözlemlerde bulunmak üzere Arnavutluk'a geçebilmiştir. Burada geçmişte birbirlerini boğazlayan grupların birbirleriyle sarılmaları ile ilgili izlenimleri özellikle The Times olmak üzere İngiliz basınında yayınlanmıştır. Başkan John Westlake ise komitenin "*Türkiye' ile ilgili tüm propaganda faaliyetlerini durdurduğunu*" Eylül 1908'deyine The Times vasıtasıyla duyurmuştur.⁶⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti, Balkan Komitesi üyelerini Parlamantonun açılışına davet etmiş⁶⁸, davet kabul edilerek Noel ve Charles Buxton, Arthur Evans, Sir Arthur Pears ve diğer iki Balkan Komitesi üyesi açılıştan önce Türkiye'ye ulaşmıştır.⁶⁹ Charles Buxton, dokuz ay sonra yeniden geldiği İstanbul'a yapılan bu ziyarette sadece misafir olarak değil arkadaş olarak karşılandıklarını, İttihatçılarla resmi toplantılar dışında da sürekli görüşüklerini ve başkalarından duyulamayacak pek çok konuyu ilk ağızdan duyduklarını ifade etmektedir⁷⁰. Heyet üst düzey bürokratlar yanında Padişah, Sadrazam ve Şeyh'ül-İslam ile de görüştürülmüştür. Charles Buxton'un bu görüşmelerle ilgili olarak yazdığı *Turkey in Revulition* adlı kitabında, Padişah hakkında ağır, kaba ifadeler kullanırken, Sadrazam Kamil Paşa'yı ise, "*uzun yaşamı boyunca liberal fikirlerini asla gizlemeyen, sicili lekesiz bir kişi*" olarak tanımladığı görülmektedir. Ziyaretleri sırasında Kamil Paşa'nın "*Sadrazamlık makamında kabul edilme onurunu yaşadık ve özel evinde akşam yemeğinde ağırlandık*" bilgisini vermektedir.⁷¹ Ancak bu yemek davetinin cemiyet tarafından Kamil Paşa'ya sorulmadan yapılmasının, Cemiyet ile aralarında zaten var olan sorunları arttırdığı ve Paşa'nın

⁶⁶[http://www.bagenalscastle.com/documents/William Arthur Moore \(1880-1962\).pdf](http://www.bagenalscastle.com/documents/William%20Arthur%20Moore%20(1880-1962).pdf) (12.12.2021).

⁶⁷ Önder Kocatürk, *Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Osmanlı İngiliz İlişkileri (1908-1910)*, IQ Yayınları, İstanbul 2009, s. 131-132.

⁶⁸ Charles Roden Buxton, *Turkey in Revulition-With 33 Illustrations and a Map*, T. Fisher Unwin, London 1909, p. 14.

⁶⁹ A Mission to Turkey. Cordial Reception of the Balkan Committee', *Daily News*, 8 December 1908 (Aktaran, Dackombe, a.g.t., s. 123).

⁷⁰ C. R. Buxton, a.g.e., p. 15-17. Charles Buxton Sultan Abdülhamid hakkındaki izlenimini şöyle aktarmaktadır: "*Kanlı adamla yüz yüze geldik. Gözlerinin içine bakamadıysak, bunun sebebi (henüz 64 yaşında olmasına rağmen), yaşlılığın halsizliğiyle göz kapaklarının sarkmasıydı. Ve başı, bazılarının iddia ettiği gibi, giydiği zırhlı gömleğinin ağırlığı altında yüksek omuzların arasından öne doğru eğiliyor. Onu suçla boğulmaktansa, bıkkınlıkla ezilen bir adam olarak düşünebilirsiniz. Ama bu sıradan bir yüz değil. Büyük çengelli bir burun, kahverengiye boyanmış gri sakal, yüksek alın, şekil bozukluğuyla daralmış ve başın tepesine yerleştirilmiş fes tarafından vurgulanan bu sıra dışı adamın karakterinden bazı şeyler çağırıyor: Eğitimsiz, yaşamına egemen olan tüm zihinsel gücünü, deneyimle yavaş yavaş gelişen, telgraf ve demiryolunun da yardımıyla onu dünya kadar dünyanın gördüğü en zalimce eksiksiz biçimde tamamlanmış despotizmin merkezinde taçlandırılan bir entrika sanatı üzerinde yoğunlaştırdığını çağırıyor*" (a.g.e., p. 160).

⁷¹ "Charles R. Buxton, a.g.e., p. 120-122.

Sadrazamlıktan düşürülmesine yol açan bir dizi sürtüşmenin başlangıcı olduğu ifade edilmektedir.⁷²

31 Mart hadisesi ve Adana olaylarının yaşanması, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra bu defa İngiltere Hükümeti'nin daveti üzerine Talat Bey başkanlığındaki bir mebus heyeti⁷³, önce Paris ve ardından 17 Temmuz- 1 Ağustos arasında Londra'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarete İttihatçıların çok önem verdiği anlaşılmaktadır. Seyahatin amacı, resmi olarak yeni padişahın cülûsunu tebliğ etmek ve Hükümet-i Milliye'nin takarrürünü Avrupa'ya bildirmek olarak açıklanmıştır. Bunun yanı sıra İttihat ve terakki Cemiyeti tarafından Balkan Komitesi'ne bir telgraf çekilerek, komitenin Türkiye ziyaretini iade etmek ve Balkan Komitesi'nin yıllık toplantısına katılmak üzere İngiltere'ye gidildiği ifade edilmiştir.⁷⁴ Osmanlı Heyeti'nin 18 Temmuz Pazar günü, Daily News muhabiri Mr. Maxwell evinde, aralarında Noel Buxton'ın da olduğu Balkan Komitesi üyeleri ile öğle yemeği yediği ve gece geç saatlere kadar sohbet edildiği anlaşılmaktadır. Ancak sohbetin içeriği hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁷⁵ Bir gün sonra Kral VII. Edward tarafından kabul edilen heyet, 1 Ağustos akşamı İngiltere'den ayrılmıştır. Ziyaret sırasında gerek heyet adına basına verilen mülakatlarda gerekse Başbakan Herbert H. Asquith (Liberal Parti)'in başkanlık ettiği Avam Kamarasındaki yemekte Talat Paşa'nın yaptığı konuşmada “Eski Rejim” olarak nitelenen II. Abdülhamit dönemi; Osmanlıları özgürlüğünden ve İngiltere'nin dostluğundan koparmakla suçlanmıştır.⁷⁶ Ancak bu seyahat sırasında Siyonist derneklerle buluşulduğu halde, bir Osmanlı Türkü olan Halil Halid Bey'in üyesi bulunduğu Londra İslam Cemiyeti'nin görüşme talebinin kabul edilmemesi⁷⁷ bazı çevrelerde kırıngılığa yol açmıştır.

⁷² Ahmet Ali Gazel, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kâmil Paşa'nın İktidardan Düşürülmesi ve Askerlerin Buna Etkisi”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (Journal of Ottoman Civilization Studies)*, C. 5, S. 8, s. 53; A. Mehmetefendioğlu, a.g.m., s. 5. Heyete Tokatlıyan Otelinde verilen ziyafetin iki bin altı yüz doksan yedi kırş tutan masrafinin İstanbul belediyesi tarafından ödenmesine dair belge ile ilgili bak. BOA, DH. MUİ 67/29.

⁷³ Heyette yer alanlar şunlardır; Talat Bey (Edirne), Süleyman el-Bustani Efendi (Beyrut), Dr. Rıza Tevfik Bey (Edirne), Ebüzziya Tevfik Bey (Antalya), İsmail Hakkı Bey (Bağdat), Sason Efendi (Bağdat), Mithat Bey (Siroz), Hulusi Bey (Trablusşam), Kasım Zeynel Efendi (Cidde), Mahmut Ali Efendi (Kerkük), Ubeydullah Efendi (Aydın), Rüşdü Efendi (Şam), Nesim Masliah Efendi (Aydın), Dimitriyoviç Efendi (Manastır), Ruhi el-Halid Efendi (Kudüs), Fazii Arif Efendi (Amasya), Mustafa Arif Efendi (Kırkkilise) (Bk. Ö. Kocatürk, a.g.e., s. 65-66; Ahmet Ali Gazel - Sacit Uğuz, “Osmanlı Mebuslarının Avrupa Seyahati (1909)”, *Journal of Atatürk*, V/I, 2006, s. 229.

⁷⁴ Ö. Kocatürk, a.g.e., s. 66-67. ; Erol Akcan, “Enver Paşa'nın Londra Ziyareti (1910)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 67, Güz 2020, s. 28.

⁷⁵ A. Gazel- S. Uğuz, a.g.m., s. 227-228.

⁷⁶ Heyetin bu gezi boyunca götürüldüğü yerler hakkında daha ayrıntılı bilgi için, Bk. Ö. Kocatürk, a.g.e., s. 65-72.

⁷⁷ K. Öztürk, a.g.e., s. 82.

Yaklaşık bir yıl sonra, Mart 1910 başında Berlin Askeri Ataşesi Enver Bey, Londra'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında da Balkan Komitesi'nin öne çıktığı görülmektedir. Özellikle Türkiye'nin Garibaldi'si olarak tanımlanan Enver Bey'in Londra'ya gelişinden önce İngiliz basınında çıkan, “*Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'a savaş ilan etmeyeceğine dair güvence verdiği*”⁷⁸ haberi, Buxton kardeşlerin başından beri Bulgaristan emellerinin destekçileri olduğu düşünüldüğünde önemlidir. Nitekim Profesör Westlake'ın başkanlığındaki Balkan Komitesi'nin 7 Mart 1910 tarihinde Enver Bey onuruna yemek vereceği komite sekreteri Edward Boyle ve sayman R. A. Yerburch tarafından duyurulmuştur. Geniş bir katılımıla gerçekleşen bu ziyafetten sonra Balkan Komitesi'nin eski sekreteri Moore'a verdiği mülakatta sonradan çok suçlanmalarına yol açacak Arnavutlar'ı Osmanlıca harfleri kullanmaya zorunlu tuttıkları şeklindeki rivayetleri yalanlayan Enver Bey, Latin alfabesine karşı olmadıklarını da ifade etmiştir.⁷⁹ W. Churchill, Edward Grey ve Genelkurmay Başkanı Hamilton ile tanıştıran Enver Bey'in ziyaret amacının askeri olduğu ifade edilmektedir.

Bu sırada artık iktidarı ele alan İttihatçılar, en büyük zorluğu, memurların maaşını bile ödeyemez hale gelen Osmanlı Devletinin ağır ekonomik sıkıntılarını aşabilme konusunda yaşamaktaydı. Bu bağlamda en azından geçici bir rahatlama için acil kredi ihtiyaçları bulunmaktaydı. Nitekim Enver Bey'den birkaç ay sonra (Temmuz 1910)'da bu defa Maliye Nazırı Cavit Bey başkanlığında bir heyet kredi bulmak ve Osmanlı gümrük vergilerinde kısmi bir artış sağlayabilmek amacıyla Paris ve Londra'yı ziyaret etmiştir. Osmanlı Devleti çok düşük düzeyde seyreden gümrük vergilerini önceki anlaşmaları nedeniyle, İngiltere ve Fransa gibi imzacı devletlerin onayını almadan arttıramıyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu acil koşulları iyi bilen bu devletler ziyaretten önce, gelen heyeti mümkün olduğu kadar oyalamak ve sonunda Osmanlı Hazinesi'ni kontrol etmelerini sağlayacak bir tasarıyı kabul ettirmek için aralarında anlaşmışlardı. Gerçekten de Cavit Bey Londra ve Paris'te kendisine kesin bir cevap verilmeyerek uzun süre oyalatılmış⁸⁰, sonunda maliyesinin kendileri tarafından denetlenmesi teklifiyle karşı karşıya bırakılmıştır.

Bu sırada olayları takip eden “Kayzer Wilhelm; kendisine bu konuda verilen bir rapora “*Evet bu gerçek bir şantaj, Galyalılar Türklere zenci kolonisi muamelesi yapıyorlar*”⁸¹ şeklinde

⁷⁸E. Akcan, a.g.m., s. 27.

⁷⁹ “*Young Turk Leader. Enver Bey's Views. Desire For Peace*”, Belfast Evening Telegraph, 12 March 1910, s. 4'den aktaran E. Akcan, a.g.m., s. 31.

⁸⁰Nitekim İngiliz Dışişleri'nden Nicolson, Lowther'a gönderdiği bir mektupta; yeni Türk rejimine para vermeye hiç de istekli olmadıklarını, bu paraların uzak olmayan bir gelecekte hem kendileri hem de Rusya için ciddi bir tehdit oluşturacağını yazmıştı. (Bk. I. Sağlam, a.g.t., s. 303).

⁸¹I. Sağlam, a.g.t., s. 287.

not düşmüştür. Nitekim Türk tarafının bu şekilde aşağılanması üzerine Almanya araya girmiş ve bizzat İstanbul'a gönderilen (1 Kasım 1910) Deutsche Bank temsilcisi, hiçbir siyasi ön şart olmadan kredi vermeyi teklif etmiş ve kabul edilmiştir. 16 Mart 1911'de Balkan Komitesi'nin Arnavutluk taraftarı üyesi Edit Durham İngiliz dışişleri Bakanlığına şöyle yazmıştır “O [Osmanlı] iyi bir askerdir ve daha fazlası değildir. Parlamentosu ise arkasında neler olup bittiğini gizlemek için pencere önüne yapıştırılmış Avrupa değerlerinden yalnızca bir tanesidir. Hükümeti gerçekten askeri bir tiranlıktır”.⁸² Anlaşılabacağı üzere Meşrutiyetin ilk yıllarında yaşanan İttihat ve Terakki Cemiyeti ve İngiltere ilişkilerindeki bahar havası kısa sürmüş, Abdülhamid'in hallinden bir süre sonra aksi yönde gelişmeye başlamıştır. Zaten karşılıklı ziyaretler ve hatta açıklamalara rağmen komitenin Balkanlardaki faaliyetlerinde bir duraklama olmamış, durum Osmanlı Devleti tarafından da takip edilmiştir.⁸³ Burada çeşitli sebepler yanında İngiltere'nin yaklaşan harbe, Rusya ve Fransa ile ittifak halinde girmek istemesi ve savaş sonrasında Osmanlı topraklarının paylaşılması ile ilgili planlarının rolü bulunmalıdır.

4-Balkan Harbi ve Sonrasında Balkan Komitesi'nin Faaliyetleri

1877-78 Osmanlı Rus Savaşı ve Berlin Antlaşmasından sonra Makedonya'da esas olarak Yunanlılar, Sırlar ve Bulgarlar arasında, kültür, etnik köken veya dil temelinde rekabet hızlanmıştı. Öğretmenlerin ve daha etkili olarak kilise adamlarının aktif rol aldığı bu mücadeleye silahlı çete grupları da dâhil olmuştur. Her millet nüfuzlarını en fazla alana yaymak, bunun için bağlı olunan kilise veya mabedi değiştirmek ve kendine bağlamak yarışına girişmiştir. Her bir etnik unsurun “Büyük Yunanistan”, “Büyük Sırbistan”, “Büyük Bulgaristan” gibi idealleri için öncelikle Makedonya ve ardından Ege Denizi ulaşmaları, kendileri adına Osmanlı Devletinin Avrupa topraklarından en üst düzeyde kazanç elde etmeleri

⁸²D. Daudi, a.g.t.,s. 227.

⁸³Buxton kardeşlerin 1911'de Balkanlara yaptıkları seyahat üzerine basında çıkan bir yazı bu durumu ortaya koymaktadır: “Bizim hükümümüze göre merkezi Londra'da bulunan Balkan Komitesi de bazı siyasi serserilerin girişimi eseridir. Bu benzersiz komitenin hayalindeki gayenin ne olduğunu başlangıçta kimse anlamıyordu. Hatta bu komite üyelerine çektiğimiz ziyafetlerde sarf ettiğimiz manasız sözler dikkate alınırsa, bizim de anlamayanlara kabile başı olduğumuz ortaya çıkar. Zaman sırları keşfedendir. Bu komitenin başkanı hürmetli Buxton'ın bu defa ki Sofya seyahati, çete reislerine, mültecilere, gazetecilere karşı esirgemediği beyanları, bu şerefli komitenin izlediği amaç hakkında şüphe bırakmamaktadır. Hürmetli Buxton'ın beyanlarından anlaşıldığına göre bu komitenin asıl ve hakiki isminin 'Balkan Hristiyanlarını Türkler Aleyhine Sevk ve Birleştirmek Üzere İngiliz Sofuları Haçlılar Komitesi' olması gerekir. Hürmetli rahip Buxton, Bulgar, Rum, Sırp, Hristiyan Arnavut, Ulah ve saire gibi Osmanlı gayri Müslim unsurlarının birleşmesini ve Türklerle iyi geçinmelerini tavsiye ediyor. Balkan Komitesi'nin Makedonyalıları için çalışmaktan vazgeçmediğini ve vazgeçmeyeceğini müjdeliyor. Genç Türklerin Makedonya'da Hristiyanların durumunun iyileştirilmesine yanaşmadığını ve daha nice şikâyetler söylüyor” (9 Şubat 1911). (Aktaran Önder Kocatürk, “İkinci Meşrutiyet Döneminde İngiltere'nin Ermeni Meselesine Yaklaşımı ve Siyaseti (1908-1914)”, 19-20.Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu: Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar, Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C.2, İstanbul, 5-7 Ocak 2015, s. 797.

gerekiyordu. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Balkanlar konusunda en aktif ve önde görünen Balkan Komitesi üyelerinin her biri farklı Balkan Milletlerinin ideallerin destekçisi olarak faaliyet göstermekteydi. Balkan Komitesi üyesi ve bir İngiliz istihbarat görevlisi olan Aubrey Herbert, İngilizlerin Balkanlar ve Orta Doğu bölgesi halklarını manipüle etme becerisiyle (şöyle) övünmekteydi: "*Türk dâhil Türkiye'deki tüm halklar kronik bir gemi enkazı durumundaydı; İngilizler cankurtaran sandalının kalıcı mülkiyetine sahip idiler, ama çoğu zaman cankurtaran sandalı denize açılmıyordu. David Urquhart sonraki nesilde haleflerinin hiç sahip olmadığı kadar Çerkezler'in sevgisine sahipti ve Profesör E. G. Browne İran'da tek başına direniyordu. Lawrence Arapların tartışmasız şampiyonu; Bouchier ve Buxton'lar, Bulgaristan kahramanlarıydılar; Bayan Durham Arnavutluk'u Avrupa'nın hafızasına geri getirdi; Steed, Seton-Watson ve Edward Boyle, tasavvur edilen Sırbistan'ın savunucularıydı; geçmişte çok sayıda arkeolog, klasik bilim adamına sahip olan Yunanlıların Rönesanslarına kendini adanmış birkaç (İngiliz) romantik vardı. Türkiye birçok İngiliz yetkilinin dostluğuna sahip.... Görünüşe göre kendi aralarında ve Doğu halkları ile benzersiz ilişkiler üreten, diğer ulusların insanlarında nadiren görülen bir İngiliz kalitesi var*".⁸⁴ İşte bu İngiliz kalitesi Balkan ve Dünya savaşlarının da ana aktörü olmuştur.

1911 yılında İtalya'nın Trablusgarp'a saldırmasını fırsat gören devletler, Balkan Komitesinin de uzun zamandır arzu ettiği Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ'dan oluşan Balkan İttifakı'nı gerçekleştirmiştir. İttifakın gerçekleşmesinde Balkan Komitesi üyeleri Noel ve Charles Buxton ve yakın arkadaşları James Bourehier'in⁸⁵, yıllardır sürdürdüğü çabalarının etkisi bulunmaktadır.⁸⁶ Venizelos ve Ivan Gueshov'un sırdaşı ama aynı zamanda bölgenin önde gelen bütün siyasi figürleriyle arkadaş olan Bouchier, Bulgar ve Yunan başbakanlarının gizlice buluşmasını temin etmiş ve konuyla ilgili olarak Buxton'ı da sürekli bilgilendirmiştir.⁸⁷ Ocak 1912'de de Balkan Komitesi,

⁸⁴Aubrey Herbert, *Ben Kendim A Record of Eastern Travel*, (Ed. Desmond Mac Carty), London 1924, (Kitap Türkçeye; "Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler" şeklinde çevrilmiştir (Ter. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999). Yukarıda alıntı yapılan ifadeler bu tercümede biraz farklı yer almaktadır (Bk. s. 13-14). Brewda ise, İngilizlerin kendi emperyalist emelleri uğruna ve Balkan ve I. Dünya Savaşlarına sürüklemek adına yukarıda bahsedilen her bir milletin milliyetçilik duygularını özellikle kışkırtıp manipüle ettiği şeklinde ilginç bir değerlendirme yapmaktadır (Bk. J.Brewda, a.g.m., s. 60).

⁸⁵J. A. Perkins, *British Liberalism*, p. 166; B.P. Dackomce, *a.g.t.*, s. 226.

⁸⁶Komitenin, çeşitli Balkan unsurlarının Osmanlı Devletine karşı birlikte hareket etmelerini sağlama çabaları Osmanlı belgelerine de yansımıştır. Bir örnek için Bk. BOA, HR. SFR. 4. 459/79-2.

⁸⁷ Times'ın 1912'de Bulgar Kuvvetlerinin savaşına tanık olmak için özel olarak gönderdiği muhabir Reginald Rankin, Bouchier'in kendisini dört Balkan Devletini Muhammedan Güce karşı koymaya adanmış ve kazanılan başarının onun başarısı olduğunu yazmıştır (Bk. Frederick C. Giffin, James David Bouchier, *TheHistorian*, November, 1964, V. 27, No. 1, p.2-7; Şanlı Bahadır Koç, "*Noel Buxton: Portrait of a Philanthropist as a Turcophobe*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997, s. 44.

İttihatçılardan desteğini çektiğini açıklamıştır.⁸⁸ Karadağ'ın, geçerli bir neden bulunmaksızın Osmanlı Devletine savaş ilanı ile başlayan (8 Ekim 1912) savaşa Balkan İttifakı'na dâhil diğer devletler de 18 Ekim 1912'de katılmıştır. I. Balkan savaşında beklenmedik ve ağır bir hezimet yaşayan Osmanlı Devleti Edirne ve Kırklareli'ni kaybetmiştir. Zafer kazanan Balkan Devletlerinin kendi aralarında yaşadıkları ganimet paylaşımı çatışması üzerine harekete geçen Osmanlı Orduları bu iki şehri kurtarabilmişse de Makedonya toprakları eden çıkmıştır. Böylece Gladstone ve liberal emperyalist takipçilerinin Türkler, *zaptiyeleri, müdürleri, binbaşılıarı ve yüzbaşılıarı, kaymakamları ve paşalarıyla her biri pılsını pırtısını toplayıp ıssız bıraktıkları ve saygısızlık yaptıkları (küfrettikleri)*”⁸⁹ Rumeli vilayetlerinden uzaklaşsınlar arzuları nihayet gerçekleşmiş oluyordu. Sonraki aşama olan Türkleri Anadolu'dan da çıkartma gayreti ise başarılı olamamıştır.

Balkan Savaşı başladığında Noel ve Rahip kardeşi Harold Buxton bölgeye hareket etmiş Bourchier gibi savaş boyunca bölgede kalmışlardır. Noel Buxton, Bulgar ordu karargâhı ile birlikte savaşı izlemiş ve gözlemlerini çektiği çok sayıda fotoğraflarla birlikte 1913'de kitap halinde yayınlamıştır.⁹⁰ Kitabında Balkan Komitesindeki çalışmalarının kendisine sağladığı bölgenin en etkin kişileri ve devlet adamlarıyla dostluğu sayesinde Trakya'daki harekâtın kritik bir döneminde yabancı askeri ataşelerin ulaşamayacağı çok şey görme ayrıcalığına erdiğini belirtmektedir. Bulgar Ordusu ile birlikte Çatalca'ya geldiklerinde ise “*nihayet Avrupa'daki Türklerin sonunun geldiğini ve barışçıl köylülere yaptığı barbarlıkların öcünün alındığını, Avrupa'nın onlardan kurtulduğunu düşündüğünü*” ifade etmektedir.⁹¹ Ancak Balkan İttifakı çabaları ile ilgili veya hangi tarihte cepheye ulaştığına dair bilgi vermemektedir.

Balkan Savaşı sonrasında Balkan Devletleri arasındaki anlaşmazlıkların çatışmaya dönüşmesinin engellenmesi için Avrupa güçleri Londra'da biri Büyükelçiler Konferansı olmak üzere iki toplantı düzenlemişlerdir. Ancak bir süredir yaşananlar, Osmanlı Devletinin kötü ve vahşi yönetiminden kurtulduğunda bölgenin Hristiyan halklarının otomatik olarak ilerlemeye ve medeniyete giden yola gireceğini iddia eden Balkan Komitesi'nin Hristiyanlık- uygarlık eşitlemesi ile ilgili teorilerini sarsmıştır. Birbirlerini boğazlayan Balkan Hristiyan halkları

⁸⁸ J. A. Perkins, *British Liberalism*, p. 166.

⁸⁹ William Ewart Gladstone, *Bulgarian Horrors and The Question of the East*, John Murray, London 1876, p. 31. Ayrıca bk. Ayfer Özcelik, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kırılmaya Yol Açan Bir Metin: W. E. Gladstone'un “Bulgarian Horrors And Question Of The East” Adlı Kitapçığında Türkler”, *Dr. Nevzat Gündoğ'a Vefa Tarih, Kültür ve Sanat Yazıları*, (Ed. Yusuf Kılıç- Ercan Haytoğlu), Konya 2021, Çizgi Kitabevi, ss.469-490.

⁹⁰ Noel Buxton, *With the Bulgarian Staff- With Ullustrations*, London Smith, Elder&Co, 1913, pp. 1-165.

⁹¹ N. Buxton, *With the Bulgarian Staff.*, s. 44.

beklentileri karşılayamadıkları gibi, daha çok Balkanizm, Balkanların Barut Fıçısı gibi terimler etrafında anılmaya başlanmışlardır. Her ne kadar asırlardır bölgede yaşamakta olan Müslümanlara uygulanan insanlık dışı muameleler, yaşatılan zulüm, görülmek duyulmak istenmese de, Balkan halklarının birbirlerine uyguladıkları vahşet onların Batı'nın medeni topluluklarına katılmaya henüz 'hazır olmadıklarının öne sürülmesine yol açmıştır. Yaşananlara şahit olan ve Balkan Komitesi'ni *'katliamları etkili bir şekilde protesto bile edemeyen ve bunlardan bahsetmekten korkunç bir zevk alan'*lar olarak nitelendiren Arnavut yanlısı Aubrey Herbert, I. Balkan Savaşından sonra, Bulgar yanlısı tutumunda aşırı gittiği için Balkan Komitesi'nden istifasını bildirmiştir.⁹² Herbert 1918'de ise, ayırım gözetmeyen, mağdurun veya katilin kim olduğunu umursamayan kirli kasaplar olarak tanımladığı çatışan grupları⁹³ bir araya getirme çabalarından pişmanlık duyduğunu ifade etmiştir. Balkan Komitesi üyelerinden olup Herbert'in aksine bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasına karşı çıkan Seton-Watson ise, Arnavutlar'ı *"garip ve barbar bir ırk"* olarak tanımlamış ve Avusturya-Macaristan'ın daha medeni tebaasına verilmeyen özyönetim hakkının kesinlikle bu tür halklar için çok fazla olacağını iddia etmiştir.⁹⁴ Buna karşılık Avrupa devletlerinin çıkarları ve denge oyunları neticesinde savaş sonunda halkının çoğunluğu Müslüman ve Ortodoks Hristiyan olan ancak Protestan bir Alman Kral'ın yönettiği Arnavutluk kurulmuştur.

Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu zafiyeti gözler önüne seren Balkan Savaşları ve Makedonya'nın kaybindan sonra sıra Osmanlı Ermenilerine gelmişti. Londra'da Büyükelçiler konferansı devam ederken, Londra Ermeni Komiteleri toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda Ermeniler hakkında bir Islahat projesi hakkında çalışılmıştır. Londra Sefiri Tevfik Paşa bu çalışmaların *"Ermeni Komitesi adıyla son zamanlarda yeniden canlandırılan eski Balkan Komitesi'nin"* faaliyeti olduğu tespitini İstanbul'a iletmıştır⁹⁵. Gerçekten de bu yıllarda Byrce, Buxton kardeşler, tarihçi G.Gooch, Rahip F. Meyer gibi çoğunluğunu Balkan Komitesi üyelerinden oluşan İngiliz Ermeni Komitesi⁹⁶ yeniden organize olarak dikkat ve faaliyetlerini Osmanlı Ermenileri üzerinde yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Balkan Komitesinin sekreteri

⁹²B.P. Dackombe, *a.g.t.*,s.115.

⁹³J. A. Perkins, *British Liberalism*, p. 169, 174-175.

⁹⁴J. Perkins, "The Congo of Europe", p. 575.

⁹⁵Salih Tunç, "Fransız Diplomati Belgeleri Işığında Balkan Savaşları Dönemi'nde Avrupa Ermeni Komiteleri Delegelerinin Londra Toplantısı ve Büyük Güçler", *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Inquires*, VII/1, 2017, s. 31.

⁹⁶Henüz hakkında müstakil bir akademik çalışma bulunmayan Londra Ermeni Komitesi (kimi kaynaklarda İngiliz Ermeni Komitesi, İngiliz Ermenistan Komitesi) üzerine Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Doktora öğrencisi Seda Yolaç Nennioğlu doktora tezi çalışması yürütmektedir. Söz konusu tezin tamamlanmasıyla Balkan Komitesinin bir ayağı olarak teşekkül edilen bu komite hakkında karanlıkta kalmış olan pek çok şey daha net bir biçime açıklığa kavuşacaktır.

olan Arthur GSymonds, Ermeni Komitesinin de sekreterliğine getirilmiştir.⁹⁷ Daily News ve TheTimesvb. Balkan Komitesi ile bağlantılı gazetelerde alışlagelmiş taktikle, giderek yükselen bir tonda Türk zulmü, gaddarlığı ve katliamı haberleri çıkmaya başlamıştır⁹⁸ ki, bu 1876 ajitasyonundan beri hedef bölge ve unsurlara karşı yürütülen ajitasyon stratejisinin bir devamı olup her seferinde de başarıya ulaşmıştır.

Balkan Komitesi üyelerinin Hristiyan unsurları, hatta I. Dünya Savaşı sırasında Müslüman unsurlarını, Osmanlı Devleti'nden koparmaya yönelik çalışmaları kapsamında Noel ve kardeşi Rahip Harold J. Buxton'ın⁹⁹ Van'a geçmek için Eylül 1913'te İran (Tebriz)'dan hareket ettikleri¹⁰⁰ ve bölgenin durumu hakkında bilgi topladıkları anlaşılmaktadır.¹⁰¹ Erciş'e gitmek için Van'dan ayrılan bu kişiler Akdamar Adasında bulunan Taşnak liderlerden Aram Aşhanve Rusya'dan gelen Fahrisyan ile görüşmüştür.¹⁰² Kendileri hakkında önceden bilgi sahibi olan Vali Tahsin Bey'in dikkat ve müdahalesi sayesinde bu gezi çok kısa sürmüş, Rusya'ya geçmişlerdir.¹⁰³ Tahsin Bey Dâhiliye Nezaretine çektiği telgrafla adı geçen şahısların Van'da ancak bir gün kaldıklarını, şayet Londra'ya döndüklerinde gazetelere bayan verirlerse Londra Sefareti tarafından durumun böylece izah ve tekzip edilmesini istemiştir.¹⁰⁴ Buxton 14 Ekim'de Londra'dan Talat Paşa'ya çektiği kısa ve tehditkâr bir telgrafla, yerel makamların Kürtleri Ermenilerin evlerine iskân ettirdiklerini, bu haberin İngiliz Parlamentosunu kötü etkileyeceğini bildiren¹⁰⁵ Buxton, bu bir günlük ziyaretten yola çıkarak, Ermenilerin durumu hakkında 1914 yılında "Travel and Politics in Armenia" adlı bir kitap yayınlamışlardır. Yine bu kısa geziden yola çıkarak, İngiliz basınında Türkler ve Kürtler'in korkunç aşırılıklar yaparak Ermeni halkına zulmettiği konusunda yazılar yayınlama hakkını kendilerinde

⁹⁷ Her iki komitede de faaliyet gösterenlerin listesi için Bk. B. P. Dackombe, *a.g.t.*, s. 223 vd.

⁹⁸ J. A. Perkins, *British Liberalism*, p. 86-101.

⁹⁹ Harold Jocelyn Buxton (1880-1976), Harrow School ve Trinity College'da eğitim görmüş, Oxford shire, (1914-1918), Kudüs (1926-1927) ve Lefkoşa (1927-1931), 'da papazlık yapmış, Kıbrıs diakozu ve Cebelitarık Piskoposu (1933-1947) olmuştur. Kardeşi Noel ile birlikte hem Türkiye'ye hem de 1914'te Rusya'ya bağlı Ermenistan'a seyahatlerde bulunmuştur. İngiliz Ermeni Komitesinin ve Lord Mayor Ermeni Mülteciler Fon'unun aktif bir üyesi olmuştur (Bk. B.P. Dackombe, *a.g.t.*, p. 226.)

¹⁰⁰ BOA, DH. KMS (Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus), 12/5-2.

¹⁰¹ Ö. Kocatürk, "İkinci Meşrutiyet Döneminde İngiltere'nin Ermeni Meselesine Yaklaşımı", s. 827.

¹⁰² BOA, DH. KMS. 12/5-7.

¹⁰³ Nurullah Nehir- Hüseyin Bulut, *Balkanlardan Van'a Buxton Kardeşler ve Balkan Komitesi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, Kars 2021, ss. 263 vd.

¹⁰⁴ BOA, DH. KMS. 12/5-9.

¹⁰⁵ BOA, DH. KMS. 12/5-3.

görebilmişlerdir ”.¹⁰⁶ Ancak Ermeniler konusunda Avrupa’yı sarsan bir deprem kampanyasını tam anlamıyla yürütemeden büyük savaş başlamıştır.

I. Dünya Savaş sırasında Balkanlar ile olan irtibatları, özellikle de Bulgarlar nezdinde sahip oldukları düşünülen itibarları nedeniyle Buxton kardeşler yarı resmi, diplomatik bir misyonla bölgeye gönderilmiştir. Görevin mahiyeti, Bulgaristan’ı İtilaf Devletleri yanında savaşa girmeye ve ya hiç olmazsa tarafsız kalmaya ikna etmektir. Charles Buxton’un karısı Dorothy’nin hayatını yazan Peta Dunstan Noel Buxton’un, böyle bir misyonu başaracağı konusunda David Lloyd George ve Winston Churchill’i ikna ettiğini yazmaktadır.¹⁰⁷ Dunstan’a göre Balkan Komitesi henüz savaşa katılmamış olan Osmanlı Devleti’nin, Rusya faktörü nedeniyle Almanya liderliğindeki İttifak Devletleri’nin yanında savaşa katılabileceğini, bunun ise Bulgaristan, Romanya ve diğer devletleri de cezbedebileceğinden endişe etmekteydi¹⁰⁸. Bu sebeple belirtilen göreve talip olmuşlardı.

Charles ve Noel Buxton kardeşler 11 Eylül 1914’de Sofya’ya ulaşmıştır. Ancak ziyaretleri ifşa olmuş ve Yunanistan gazeteleri, Bulgaristan’a itilaf Devletleri yanında savaşmaya ikna etmek için toprak sözü verildiğini yazmışlardır. Bunun üzerine İngiliz dışişleri tekzip yayınlarak gezinin resmi bir misyonunun olmadığı açıklamasını yapmak zorunda kalmıştır. Sofya’dan sonra aynı amaçla Romanya’ya geçen kardeşler, 9 Ekim 1914 Peleş Castle’daki yazlık sarayda Romanya Kral ve Kraliçesi ile görüşmüşlerdir. Ancak sabah saatlerinde yapılan bu görüşmeden sonra kralın aniden ölmesi, onu Buxton kardeşlerin zehirlediğine dair söylentilere neden olmuştur.¹⁰⁹ Hatta Veliaht Ferdinand’ın Kraliçe Victoria’nın torunuyla evli olması dolayısıyla Alman Gazeteleri, Romanya’yı İngiltere saflarına yakınlaştırmak için Buxtonlar’ın kralı zehirlediğini yazmıştır.¹¹⁰ Birkaç gün sonra yapılan (15 Ekim) Kral Carol’un cenaze törenine katılan Buxton kardeşlerin her ikisi de onları Sofya ziyaretlerinden beri takip eden Hasan Tahsin adlı bir Türk tarafından vurulmuştur. Noel bir mermi ile çenesinden yaralanmış, Charles ise gövdesine önden giren bir kurşun yemiştir. Kurşun arkasından çıkarken ciğerini zedelemiştir. Taksi şoförünün müdahalesi ile yakalanan Türk, Buxton’ları Osmanlı Devletine karşı düşmanlık uyandırmakla suçlamıştır.

¹⁰⁶Ö. Kocatürk, a.g.m., s. 830-832. Adnan Korgan, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Meselesinin İngiliz Basınına Yansımaları (1914-1918)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019, s. 15-16.

¹⁰⁷Peta Dunstan, *Campaigning for Life: A Biography of Dorothy Frances Buxton*, Cambridge The Lutterworth Press, United Kingdom, 2018, s. 82-83.

¹⁰⁸B. P. Dackombe, a.g.t., s. 146.

¹⁰⁹R. Vogel, a.g.m., p. 139.

¹¹⁰P. Dunstan, a.g.e., s. 86.

Bir süre tedavi gören Noel ve Charles Buxton'un iyileştikten sonra ve bölgeyi terk etmeden önce hapishaneye giderek kendilerini vuran Hasan Tahsin adlı Türk'le birkaç kez görüşmüşlerdir. Dunstan, Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe eğitimi almış bu yakışıklı genç ile Buxton kardeşlerin Fransızca konuştuklarını yazmaktadır. Hasan adlı genç, Buxton'larabir Türk vatanseveri olduğunu, onları ülkesine düşman oldukları ve Türk kanını dökmekten sorumlu oldukları için vurduğunu ifade etmiştir. Buxton kardeşler kendisinden kimin adına çalıştığını öğrenmek istediğinde, Hasan Tahsin tek başına hareket ettiğini ve Türk gençlerini böyle bir eylemle cesaretlendirmeye çalıştığını beyan etmiştir.¹¹¹ Vogel ise İzmir'in işgali sırasında öldürülen ve naaşları rıhtıma yatırılan Türklerin fotoğraflarının çekildiğini, bu fotoğrafların savaş sonrasında Noel Buxton'ada gönderildiğini, onun tarafından Türk Kahramanı olan Hasan Tahsin'in fotoğrafının teşhis edildiğini yazmaktadır.¹¹²

Birinci Dünya Savaşı sırasında artıkdış ilişkiler, özellikle de Balkanlar ve Osmanlı unsurları konusunda "uzman"(!) kişiler olarak öne çıkan Balkan Komitesi mensuplarının, İngiliz dışişleri ve istihbaratına bu yönleriyle hizmet vermeye devam ettikleri anlaşılmaktadır. Sir Edward Grey'in İngiltere'yi Birinci Dünya Savaşı'na sokma kararını destekleyen bu kişiler, savaş sonrasındaki "*Eski Osmanlı Orta Doğu'suna (ayrıca Afrika ve Pasifik'teki eski Almanya kolonilerine) Manda sistemini*" nin getirilmesinin fikir babaları olmuşlardır.¹¹³ Bu sebeple savaş sonrası dünya şekillendirilirken, düzenlenen her konferansta bu uzmanlardan birinin veya bir kaçının yer aldığı anlaşılmaktadır.

¹¹¹ P.Dunstan, *a.g.e.*, s. 89-90.

¹¹² "Buxton, ona kitaplar ve bir kilim göndermişti. Hassan, Romanya mahkemesi tarafından tuz madenlerinde beş yıl ağır çalışma cezasına mahkûm edilmişti ki bu ceza bir Romanyalıya göre ölüm cezası ile eşdeğerdi. Ancak bir yıl sonra Almanların Bükreş'i almaları üzerine Hasan Tahsin özgür bırakıldı". R.Vogel, *a.g.m.*, p. 139-140.

¹¹³ J.Perkins, *The Congo of Europe*, s. 577-578.

Sonuç

19. yy. denizaşırı imparatorlukların, emperyalist devletlerinin hırslarının ve rekabetlerinin zirvelerde olduğu bir dönemdir. Bu rekabette en çok endişe yaratan ise giderek zayıflayan, emperyalist güçlerin veya bir başka tanımla Büyük güçlerin yanı başındaki Osmanlı Devleti'nin akıbeti olmuştur. Yüzyılın başlarında Mısır'ı işgal eden İstanbul'u alarak Doğu İmparatorluğu kurma hayaline kapılan Napolyon, büyük güçlerin koalisyonu ile b engellenmişti. Ancak Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Ortodoks ahalisi üzerinde yoğun nüfuz faaliyetleri devam etmekteydi. Malta üzerinde bile hak iddia eden Rusya'nın bu faaliyetlerinde istediği başarıya ulaşması Avrupa güçleri için katlanılamaz durumlar ortaya çıkarılabilecekti. Yunanistan'ı tek başına Rusya'ya kaptırmamak siyaseti ile Mora isyanına destek veren Avrupa Devletleri, 19. yüzyılın ortalarında Rus emperyal hırslarını engellemek için Osmanlı Devleti ile birlikte Kırım Harbi'ne girmişlerdir. Özellikle Hindistan yolunu güvenceye almak gibi diğer bazı sebeplerle İngiliz hükümetleri bir süre Rusya'ya karşı Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü korumak siyasetini izlemişlerdir. Buna karşılık Gladstone liderliğindeki İngiliz Liberalleri bu siyaseti değiştirmişlerdir. Kaybettikleri iktidarı yeniden elde etme gayelerinde yürüttükleri Türk ve Müslüman karşıtı, dehşetengiz kampanya iktidara gelmelerini sağlarken Osmanlı karşıtlığını yaygınlaştırmıştır.

Gladstone'un varisleri olan İngiliz liberal emperyalistleri olarak adlandırılan kişi ve gruplar, çeşitli derneklerin Afrika'nın sömürgeleştirilmesinde oynadığı role öykünerek ve Byron Cemiyetinden ilham alarak her bir Osmanlı unsuru üzerinde çalışmalarda bulunmuşlardır. Konumuz olan Londra Balkan Komitesi mensupları, ya doğrudan üyelik veya kuruculuk yoluyla, ya da dolaylı destek şeklinde hemen hemen bütün Osmanlı unsurlarına yönelik faaliyetlere katkıda bulunmuşlardır. Balkan Komitesi üyeleri öncelikli hedefleri olan Makedonya'nın Türklerden kurtarılmasına yönelik kampanyalarını Gladstone'un yöntemleriyle yürütmüşlerdir. Bu anlamda manifesto niteliğindeki kitapçıklar, parlamentoda oluşturulan lobiler, basının gücünü kullanma, dış politikada güçlü devletlerle ve cemiyetlerle işbirliği, Türk barbarlığı temalı kampanyalar yoluyla Avrupa'nın Hristiyanları olarak görülen unsurların Osmanlı Devletinden koparılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bunu yaparken mutsuz Hristiyan nüfusun çektiği acıları tekrar tekrar vurgulamayı, dini motiflerden yararlanmayı, dini önyargıları kullanmayı asla ihmal etmemişlerdir. Buna karşılık bölgede çoğunluğu oluşturan Müslümanları ve Yahudileri görmemezlikten gelmişlerdir. Sonuç olarak son derece haksız ve gerçek dışı olan karalama kampanyaları işe yaramış, Osmanlı Devleti'ni parçalama planları

lkelerinin politik çıkarları doğrultusunda başarıyla sonuçlanmıştır. 20. yüzyılın başında uzun çabaların sonunda Osmanlı Devleti, Avrupa topraklarından tümüyle çıkarılmıştır. Türkleri Anadolu'dan da atma planları ise Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla akim bırakılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA, DH. KMS (Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus), 12/5-2.

BOA, DH. KMS. 12/5-3.

BOA, DH. KMS. 12/5-7.

BOA, DH. KMS. 12/5-9.

BOA, DH. MUİ 67/29.

BOA. HR. SFR. 4- 242/ 75

BOA, HR. SFR. 4. 459/79-2.

BOA, Y.A. HUS.523/156- 1, 2,3.

BOA, Y.A. HUS (Yıldız Arşivi Hususi) 469/73-24; 69/69.

BOA, Y. PRK. TKM. 50/78.-1.

BOA, Y. PRK. (Yıldız Perakende) TKM 50/78.

DH. KMS (Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus), 12/5-2, 3, 7, 9.

DH. MUİ (Dahiliye, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi) 67/29.

HR. SFR. 4 (Hariciye Paris Sefareti) 459/79-2; 242/ 75.

Y. PRK. (Yıldız Perakende)TKM 49-32; 50/78; 50/78-1.

Y. MTV (Yıldız Mütenevvi) 277/67-1.

YAHUS (Yıldız Arşivi Hususi) 469/73-2; 469/69; 523/156-1, 2,3

Telif Eserler

- AHBAB, Y., “Amerikan ve İngiliz Basınında İkinden İsyarı (1903)”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (KAREN)*, C. 1, S. 1, Trabzon, 2015, s.119-151.
- AKCAN, E., “Enver Paşa'nın Londra Ziyareti (1910)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 67, Ankara, 2020, s. 25-39.
- AYDIN, M., “II. Meşrutiyet'in İlanı ve İngiltere”, *Belgi*, 1, Denizli, 2011, s. 15-49.
- BAL, R., “Propagandan Hakikate Bir Tarihçinin Dramı: Arnold Joseph Toynbee”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.12, S. 24, 2013, s. 61-91.
- BAYRAKTAR, K., “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *Bilig*, S. 69, 2014, s.1-28.
- BREWDA, J., “How the British Crown created the Balkan powderkeg”, *Executive Intelligence Review*, V. 22, Nu. 13, 1995, s. 54-63.
- BROOKS, J., “*Managing Macedonia: British Statecraft, Intervention, and 'Proto-peacekeeping' in Ottoman Macedonia, 1902-1905*”, PhD Thesis, Vancouver, 2014.
- BUXTON, N., *Europe and Turks*, John Murray, Albemarle Street, London 1907.
- BUXTON, N., *With the Bulgarian Staff: With Illustrations*, London Smith, Elder & Co, 15 Waterloo Place, London 1913.
- Colp, R., “Notes on William Gladstone, Karl Marx, Charles Darwin, Kliment Timiriazev and the "Eastern Question" Notes and Events, (Ed. By Dorothy Schullian) of 1876-78, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, V. 38, No. 2, London 1983.
- DACKOMBE, B. P., “*Single-issue extra-parliamentary groups and liberal internationalism, 1899-1920*”, PhD. Thesis, Walton Hall, 2008.
- DAUTİ, D., “*Britain, the Albanian Question and the Demise of the Ottoman Empire 1876-1914*”, Leeds 2018.
- DEMİR, A., “Sömürge Devletlerinin Kullandığı Sömürgecilik Araç ve Metotları Vaka Analizi: Belçika Krallığının Kongo'daki Sömürge Dönemi”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 7, S. 14, İstanbul, 2011, s.117-141.

- DEMİRHAN H., “Yunan İsyanı'nda (1821-1832) Londra Yunan Komitesi Ve İngiliz Yunanseverlerin Faaliyetleri”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 22, İstanbul 2012, s.41-64.
- DUNSTAN, P., *Campaigning for Life: A Biography of Dorothy Frances Buxton*, Cambridge The Lutter worth Press, United Kingdom 2018.
- FISCHER, W. S. J., *Memories of John Westlake, With portraits*, London: Smith, Elder&Co. London 1914.
- GAZEL, A. A.-Uğuz, S., “Osmanlı Mebuslarının Avrupa Seyahati (1909)”, *Journal of Atatürk*, C. 5, S. 1, Erzurum 2006, s. 223-242.
- GAZEL, A. A., “İkinci Meşrutiyet Döneminde Kâmil Paşa’nın İktidardan Düşürülmesi ve Askerlerin Buna Etkisi”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (Journal of Ottoman Civilization Studies)*, C. 5, S. 8, İstanbul 2019, s. 51-69.
- GIFFIN, F. C., James David Bourchier, *The Historian*, November, V. 27, No. 1, 1964, p. 2-7.
- GLADSTONE, W. E., *Bulgarian Horrors and The Question of the East*, John Murray, London 1876.
- GÜNARSLAN, H., “Güney Afrika’da İngiliz-Boer Savaşı ve St. Helena Adası’ndaki Boer Esir Kampları”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, S. 20, Ankara 2020, s. 6-26.
- GÜRSOY, Ş., “Afrika’nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basınına Yansımaları”, *History Studies*, C. 10, S. 1, Samsun 2018, s. 247-268.
- HERBERT, A., *Ben Kendim Osmanlı Ülkesine Son Seyahatler*, (Çev.Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999.
- JENNINGS, P. R. “*British Foreign Policy With Regard to the Macedonian Question-1903-1908*”, Master Thesis, Montreal 1953.
- KARACA, T. N., “19. Yüzyılda İngiltere’nin Ermeni Politikaları”, *Türk-Ermeni Külliyyatı, Tarihte Türkler ve Ermeniler*, C. 10, ()s. 221-262.
- KOCAMAZ, G., “*1884-1885 Berlin Konferansı ve Afrika’nın Avrupalı Devletler Tarafından Paylaşımı*”, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2015.

- KOÇ, B., Ş. B., “*Noel Buxton: Portrait of a Philanthropist as a Turcophobe*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.
- KORKMAZ, E. “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar”, *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, S. 2 (1), 2020, s. 304-333.
- KOCAMAZ, G., “1884-1885 Berlin Konferansı ve Afrika'nın Avrupalı Devletler Tarafından Paylaşımı”, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2015, s. 1-115.
- KOCATÜRK, Ö., *Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Osmanlı İngiliz İlişkileri (1908-1910)*, IQ Yayınları, İstanbul 2009.
- KOCATÜRK, Ö., “İkinci Meşrutiyet Döneminde İngiltere'nin Ermeni Meselesine Yaklaşımı ve Siyaseti (1908-1914)”, *19-20.Yüzyıllarda Türk-Ermeni İlişkileri Sempozyumu: Kaynaşma-Kırgınlık-Ayrılık-Yeni Arayışlar, Uluslararası Sempozyumu*, C.2, İstanbul 2015, s. 779-845.
- KOÇ, Ş. B., “*Noel Buxton: Portrait of a Philanthropist as a Turcophobe*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.
- KORGAN, A., “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermeni Meselesinin İngiliz Basınına Yansımaları (1914-1918)”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2019.
- Korkmaz, E., “Osmanlı Arşiv Evraklarına Göre İkinden İsyânında Yaşanan Başlıca Olaylar”, *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, S. 2 (1), 2020, s. 304-333.
- KORKMAZ, F., “Servet-i Fünûn Şair ve Yazarlarının Transvaal (Boer) Savaşları Karşısındaki Tutumu Hakkında Bir Araştırma”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, C. 2, S. 1, 2018, s. 81-94.
- MARCHAND, L. E., Lord Byron English Poet, <https://www.britannica.com/biography/Lord-Byron-poet>. (7.04.2021).
- MAZOWER, M., “An International Civilization? Empire, Internationalism and the Crisis of the Mid-Twentieth Century”, *International Affairs*, C. 82, S. 3, 2006, s. 553-566.

- MEHMETEFENDİOĞLU, A., “İngiliz Hükümetlerinin Balkanlar’daki Politikalarında Etkili Olan Baskı Grubu. Balkan Komitesi ve Bir Mektubu”, *Toplumsal Tarih*, 60, İstanbul 1998, s. 4-8.
- MİCHAEL, E., *The British and the Balkans: Forming Images of Foreign Lands 1900-1950*, Bloomsbury Academic, London 2011.
- NEHİR,N.- BULUT H., “Balkanlardan Van’a Buxton Kardeşler Ve BalkanKomitesi”,*Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, Kars 2021, s. 257-272.
- ÖZTÜRK, K., *Anti-Emperyalist Bir Osmanlı Aydını Halil Halid Bey (1869-1931)*, İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- ÖZYÜKSEL, M., “İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, İstanbul 2008, s.239-264.
- ÖZÇELİK, A.,“Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kırılmaya Yol Açan Bir Metin: W. E. Gladstone’un “Bulgarian Horrors And Question of The East” Adlı Kitapçığında Türkler”, *Dr. Nevzat Gündag’a Vefa Tarih, Kültür ve Sanat Yazıları*, (Ed. Yusuf Kılıç-Ercan Haytoğlu), Konya 2021, Çizgi Kitabevi, ss.469-490.
- PERKINS, A. J., *Liberalism and the Balkans, c. 1875-1925*”, PhD Thesis, London 2014.
- PERKINS, J., “The Congo of Europe: The Balkans and Empire in Early Twentieth-Century British Political Culture”, *The Historical Journal*, C. 58, S. 2, 2015, .s 565-587.
- RALP COLPH, JR., “Notesand Events-Edided By Dorothy Schullian-Notes on William Gladstone, Karl Marx, Charles Darwin, Kliment Timiriazhev and the "Eastern Question" of 1876-78”, *Journal of theHistory of Medicineand Allied Sciences*, V. 38, No. 2, London 1983.
- RODOGNO, D., *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, 1815-1914 (Human RightsandCrimesagainstHumanity)*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 2011.
- SAĞLAM, I., “*Emperyalist Rekabet Ortamında Bir İngiliz Bankası: The National Bank of Turkey*”, Basılmamış Doktora Tezi, Denizli 2020.

- SERİNDAG, E., “*Osmanlı – İngiliz İlişkilerinde Balkan Komitesinin Rolü*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2020.
- ŞAHİN, E., “Bir Ermeni Propaganda Klasığı: “Mavi Kitap (Blue Book)”, <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/bir-ermeni-propaganda-klasigi-mavi-kitap-blue-book>.(12.12.2021).
- TAŞCAN, A., *Prens Ferdinand ve Ekzarh Yosif Arasındaki Bazı Mektuplaşmalarda Makedonya ve Komitalar, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.12, S. 2, s. 235-248.
- TUNÇ, S., “Fransız Diplomatik Belgeleri Işığında Balkan Savaşları Dönemi'nde Avrupa Ermeni Komiteleri Delegelerinin Londra Toplantısı ve Büyük Güçler”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi-Journal of Eurasian Inquires*, C. VII, S. 1, İstanbul 2017, s. 27-51.
- TZOUVALA, N., “These Ancient Arenas of Racial Struggles’: International Law and the Balkans, 1878–1949”, *The European Journal of International Law (EJIL)* V. 29 No. 4, 2018, p.1158-159.
- VOGEL, R., “Noel Buxton: The 'Trouble-Maker' and His Papers”, *Fontanus: from the collections of Mc Gill University*, 3,1990, s. 131-150.
- <https://catalog.hathitrust.org/Record/100193345>. (5.03.2021).